BALZAC

Cămătarul

Honoré de BALZAC

Cămătarul
(Gobseck)

În româneşte de
Petre Solomon

Gobseck,
1830

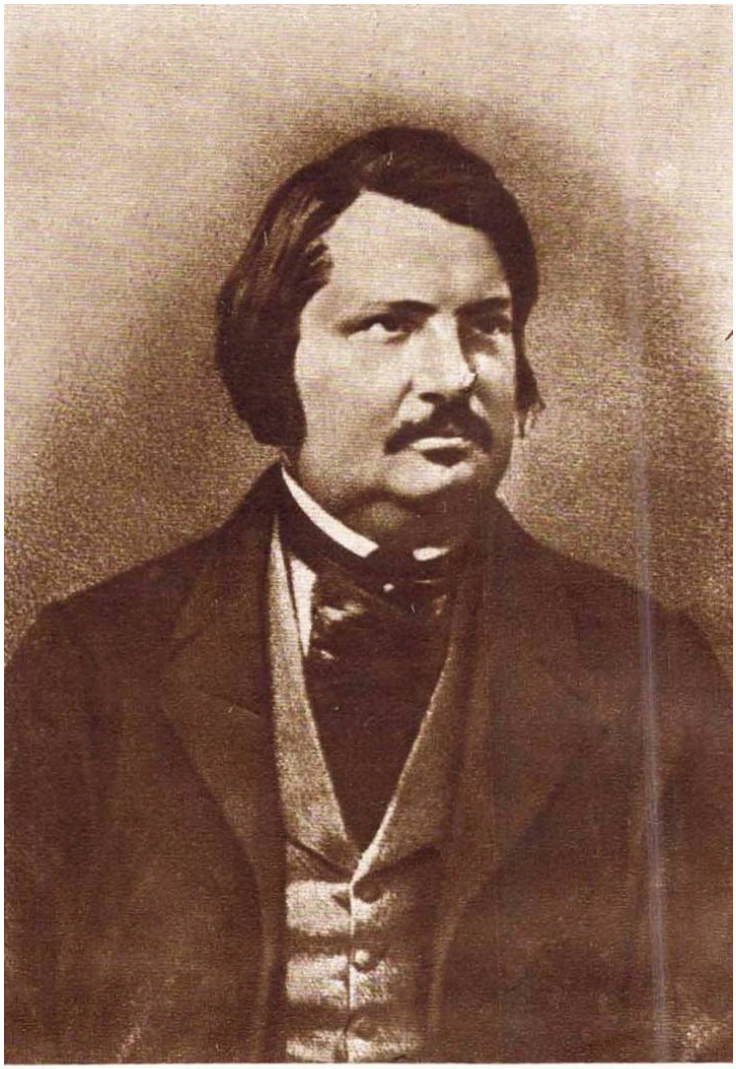

Domnului baron Barchou de Penhoen,

Dintre toţi elevii de la Vendôme, noi doi suntem, cred, singurii care s-au întâlnit în cariera literară, noi care ar fi trebuit să cultivăm numai, „De viris”. Iată opera la care lucram când ne-am reîntâlnit, în vreme ce tu munceai la frumoasele tale lucrări asupra filosofiei germane. Astfel, nici tu, nici eu nu ne-am părăsit vocaţia. Fără îndoială că citindu-ţi numele aici, vei încerca aceeaşi plăcere pe care am avut-o eu când l-am înscris.

Vechiul tău camarad de colegiu
DE BALZAC.
1840

Într-o noapte din iarna anului 1829-30, pe la ora unu, în salonul vicontesei de Grandlieu se mai aflau două persoane, care nu făceau parte din familia ei. Un tânăr chipeş, auzind bătaia pendulei ieşi. Când uruitul trăsurii răsună în curte, vicontesa, văzându-l numai pe fratele ei care termina partida de pichet începută cu un prieten, se îndreptă spre fiica sa; aceasta, stând în picioare în faţa căminului din salon, părea că cercetează o vizieră străvezie şi asculta uruitul trăsurii într-un fel care îndreptăţea temerile mamei sale.

— Camelio, dacă te vei purta şi de acum încolo cu tânărul conte de Restaud ca în astă-seară, mă vei sili să nu-l mai primesc. Ascultă-mă, copila mea, dacă ai încredere în dragostea ce ţi-o port, lasă-mă să te călăuzesc în viaţă. La şaptesprezece ani nu poţi judeca nici viitorul, nici trecutul, nici anumite principii sociale. Vreau să-ţi spun un singur lucru. Mama domnului de Restaud e o femeie de familie proastă, în stare să înghită milioane, o fostă domnişoară Goriot[1], despre care s-au spus multe pe vremuri. S-a purtat aşa de urât cu tatăl ei, încât nu merită, fără îndoială, să aibă un fiu atât de bun. Tânărul conte o adoră şi o ajută cu un devotament demn de cele mai mari laude, are o grijă deosebită de fratele şi de sora lui. Dar, oricât de minunată i-ar fi purtarea, adăugă contesa cu subînţeles, atâta timp cât îi va trăi mama, nicio familie nu va cuteza să încredinţeze tânărului Restaud viitorul şi averea unei fete.

— Am auzit câteva cuvinte care mă îndeamnă să intervin în discuţia dintre dumneavoastră şi domnişoara de Grandlieu, exclamă prietenul familiei. Am câştigat, domnule conte, adăugă el, adresându-se partenerului său. Vă părăsesc pentru a veni în ajutorul nepoatei dumneavoastră.

— Iată ce înseamnă să ai urechi de avocat, rosti vicontesa. Dragul meu Derville, cum de ai putut auzi ce-i şopteam Cameliei?

— V-am înţeles privirile, răspunse Derville, aşezându-se într-un jilţ din colţul căminului.

Unchiul se apropie de nepoată, iar doamna de Grandlieu se aşează pe un taburet, între fiica ei şi Derville.

— A sosit momentul să vă povestesc o întâmplare care vă va face să vă schimbaţi părerea despre situaţia contelui Ernest de Restaud.

— O întâmplare? strigă Camelia. Povestiţi-ne-o cât mai repede, vă rog.

Derville aruncă doamnei de Grandlieu o privire care o făcu să înţeleagă că ceea ce-i va spune el o

va interesa. Vicontesa de Grandlieu era, prin averea şi vechimea numelui ei, una dintre cele mai cu vază femei din cartierul Saint-Germain[2]; şi, deşi părea nefiresc ca un avocat parizian să-i vorbească pe un ton atât de familiar şi să aibă în casa ei o purtare atât de nestingherită, acest fenomen poate fi uşor explicat. Doamna de Grandlieu, care se întorsese în Franţa împreună cu familia regală, se stabilise la Paris, unde trăise la început numai din ajutoarele acordate de Ludovic al XVIII-lea din fondurile Listei Civile – ceea ce era o situaţie de nesuportat. Avocatul avusese prilejul să descopere unele vicii de formă în vânzarea casei Grandlieu, efectuată pe vremuri de către Republică, şi ceruse ca această casă să fie restituită vicontesei.

A deschis procesul, după o convenţie prealabilă, şi l-a câştigat. Încurajat de acest succes, a folosit cu atâta iscusinţă procedura împotriva nu ştiu cărui aşezământ religios, încât a obţinut restituirea pădurii ce-i aparţinuse lui de Grandlieu. Apoi a mai recuperat câteva acţiuni ale canalului Orléans şi câteva imobile destul de importante, cu care împăratul înzestrase o serie de aşezăminte publice. Refăcută astfel, datorită iscusinţei tânărului avocat, averea doamnei de Grandlieu s-a ridicat la un venit de aproape şaizeci de mii de franci, în perioada legii asupra îndemnizaţiilor, care i-a adus sume enorme. Foarte cinstit, priceput, modest şi sociabil, acest avocat devenise prietenul familiei. Cu toate că serviciile făcute doamnei de Grandlieu i-ar fi putut asigura preţuirea şi clientela celor mai distinse case din cartierul Saint-Germain, el nu profita de pe urma acestei situaţii, aşa cum ar fi profitat un om ambiţios. Dimpotrivă, respingea propunerile vicontesei, care ar fi vrut să-l vadă renunţând la avocatură şi să-l lanseze în magistratură, carieră în care, datorită relaţiilor ei, ar fi avansat foarte repede.

Cu excepţia casei Grandlieu, unde îşi petrecea uneori serile, avocatul nu ieşea în societate decât în interes de afaceri. Era nespus de fericit că putuse să-şi pună în lumină calităţile, datorită devotamentului său faţă de doamna de Grandlieu, căci, altfel, ar fi riscat să-şi ducă de râpă biroul. Derville nu era făcut să fie avocat.

De când contele Ernest de Restaud începuse să vină în casa vicontesei şi Derville descoperise simpatia Cameliei pentru acest tânăr, el o vizita pe doamna de Grandlieu tot aşa de des cum ar fi vizitat-o un filfizon din Chaussée d'Antin[3], proaspăt primit în cercurile nobilului cartier. Cu câteva zile mai înainte, la un bal, aflându-se alături de Camelia, îi spusese arătând pe tânărul conte:

— Păcat că băiatul ăsta nu are vreo două-trei milioane, nu-i aşa?

— Nu văd în asta nicio nenorocire, îi răspunse ea. Domnul Restaud are multe calităţi, este cult şi bine văzut de ministrul pe lângă care lucrează. Nu mă îndoiesc că va ajunge un om cu vază. Băiatul ăsta va găsi bani cât îi va pofti inima, în ziua în care va ajunge la putere.

— Desigur, dar dacă ar fi bogat de pe acum?

— Dacă ar fi bogat, spusese Camelia roşind, toate fetele care se găsesc aci s-ar întrece să-l cucerească, şi arătase spre perechile ce dansau un cadril.

— Şi atunci domnişoara de Grandlieu n-ar mai fi singura către care şi-ar îndrepta el privirile. Iată de ce aţi roşit! Vă place, nu-i aşa? Haide, mărturisiţi!

Camelia se ridicase brusc.

„Îl iubeşte", gândise Derville.

Din ziua aceea, Camelia începu să fie neobişnuit de binevoitoare faţă de avocat, dându-şi seama că acesta încuviinţa sentimentele ei faţă de contele Ernest de Restaud. Până atunci, deşi ştia cât de îndatorată era familia ei faţă de Derville, îi arătase mai degrabă atenţie decât prietenie adevărată,

politeţe mai degrabă decât căldură sufletească; purtarea, ca şi tonul vocii lui, o făcuseră să simtă întotdeauna distanţa pe care o punea între ei o anumită etichetă. Recunoştinţa este o datorie pe care copiii nu o acceptă întotdeauna.

— Această întâmplare – rosti Derville după o clipă de tăcere – îmi aminteşte de singurele momente romantice din viaţa mea. Vă vine a râde când auziţi că un avocat vorbeşte despre „romanul" vieţii sale, adăugă el. Dar am avut şi eu, ca orişicare altul, douăzeci şi cinci de ani, şi la vârsta aceea apucasem să văd multe lucruri ciudate. Trebuie să încep prin a vă vorbi despre un personaj pe care nu aveţi de unde să-l cunoaşteţi. Este vorba de un cămătar. Încercaţi să vă închipuiţi figura lui palidă, livid㠄 faţa lui pe care, cu îngăduinţa Academiei, mi-aş permite să o numesc *lunară*, atât de mult seamănă cu o argintărie de pe care s-a luat pojghiţa de aur. Părul cămătarului era lins, pieptănat cu grijă şi avea culoarea cenuşii.

Trăsăturile feţei sale, la fel de neclintite ca ale lui Talleyrand[4], păreau a fi turnate în bronz. Ochii lui mici şi gălbui, ca de viezure, erau aproape lipsiţi de gene şi se fereau de lumină; de altfel erau apăraţi de cozorocul unei caschete. Nasul lui ascuţit era atât de ciupit, încât putea fi asemuit cu un sfredel. Buzele îi erau subţiri şi semănau cu ale alchimiştilor şi ale moşnegilor mărunţei pictaţi de Rembrandt sau Metzu[5]. Vorbea încet, cu o voce domoală, şi nu se enerva niciodată. Vârsta lui era o enigmă; nu se putea şti dacă îmbătrânise înainte de vreme, sau îşi păstrase pentru vecie puterile tinereţii. Totul era curat şi sărăcăcios în camera lui, care – începând cu stofa verde de pe birou şi terminând cu învelitoarea patului – semăna leit cu locuinţa lipsită de căldură a fetelor bătrâne care-şi petrec ziua lustruindu-şi mobilele. Iarna, tăciunii îngropaţi în cămin, sub un strat gros de cenuşă, fumegau fără să ardă.

Mişcările lui, de când se deştepta şi până seara, când îl apucau accesele de tuse, aveau regularitatea unei pendule. Era întrucâtva un om mecanic, pentru care somnul însemna întoarcerea arcului. Atingeţi un cârcăiac ce se mişcă pe hârtie şi veţi vedea că se opreşte şi se preface că e mort; tot aşa şi omul acesta, ca să nu-şi forţeze vocea, îşi întrerupea fraza la mijloc şi tăcea, dacă auzea pe stradă vreo trăsură. Imitându-l pe Fontenelle[6], îşi economisea mişcările trebuincioase vieţii şi-şi concentra toate sentimentele omeneşti asupra propriului său Eu. De aceea viaţa lui se scurgea fără să facă mai mult zgomot decât nisipul unui orologiu antic. Uneori victimele lui strigau, se mâniau, apoi se lăsa o tăcere grea, ca într-o bucătărie, după ce se taie o raţă.

Către seară, omul-bancnotă devenea un om ca toţi ceilalţi, iar metalul lui se prefăcea într-o inimă omenească. Dacă era mulţumit de rezultatele zilei, îşi freca mâinile, lăsând să-i scape printre zbârciturile adânci ale feţei un abur de veselie; e cu neputinţă să descrii altfel jocul mut al muşchilor feţei sale, care-ţi dădeau senzaţia râsului fără rost al unui sălbatic. În sfârşit, chiar în cele mai puternice accese de veselie, conversaţia lui rămânea monosilabica, iar ţinuta lui era totdeauna negativă. Astfel arăta omul pe care întâmplare a mi-l hărăzise ca vecin în locuinţa mea din strada Grès, pe când eram doar ajutor de avocat şi terminam anul al treilea la drept. Era o casă fără curte, o casă umedă şi întunecoasă. Apartamentele nu primeau lumina decât din stradă. Se vede a că această clădire fusese când va aripa unei mănăstiri, după felul monahal în care era împărţită în încăperi de mărime egală şi neavând altă ieşire decât un coridor lung, luminat prin nişte ferestruici zăbrelite ce dădeau spre curtea vecină.

Intrând în atmosfera apăsătoare a acestei clădiri, unui tânăr de familie bună îi pierea buna dispoziţie mai înainte chiar de a bate la uşa vecinului meu:

omul şi casa se asemănau. Cămătarul părea un melc în cochilia lui. Singura fiinţă cu care avea relaţii sociale eram eu: venea să-mi ceară foc, să împrumute o carte, un ziar, iar seara îmi îngăduia să intru în chilia lui, unde stătea în de vorbă, dacă era în toane bune. Aceste dovezi de încredere erau rodul a patru ani de vecinătate şi al traiului meu aşezat, care, din cauza lipsei de bani, semăna foarte mult cu al lui. Avea oare părinţi sau prieteni? Era oare bogat sau sărac? Nimeni n-ar fi putut răspunde la aceste întrebări. Nu l-am văzut niciodată mânuind bani. Averea lui se găsea desigur în pivniţele Băncii. Îşi încasa singur poliţele alergând pe străzile Parisului, cu picioarele lui sfrijite, ca ale unui cerb. Era de altfel martirul propriei sale prevederi. Odată, din întâmplare, avea aur la el: nu ştiu cum de îi căzu din buzunar un napoleon; un locatar, care venea în urma lui pe scară, îl ridică şi i-l întinse.

— Nu-mi aparţine, răspunse el cu un aer mirat. Eu să am aur? Aş trăi oare cum trăiesc, dacă aş fi bogat?

Dimineaţa îşi pregătea singur cafeaua pe o lampă de tablă, pe care n-o mişca niciodată de pe consola înnegrită a căminului; patronul unui birt îi aducea prânzul. Bătrâna noastră portăreasă urca în fiecare zi la o anumită oră, ca să deretice prin cameră. În sfârşit ca o ciudăţenie pe care Sterne ar numi-o predestinare, acest om se numea Gobseck. Când, mai târziu, m-am ocupat de afacerile lui, am aflat că atunci când ne cunoscuserăm avea aproximativ şaptezeci şi şase de ani. Se născuse pe la 1740, în mahalalele Anvers-ului, era fiul unei evreice şi al unui olandez şi se numea Jean-Esther van Gobseck. Ştiţi cât de mult s-a vorbit la Paris despre asasinarea unei femei numită „frumoasa olandeză”? Vorbindu-i întâmplător despre aceasta fostului meu vecin, el mi-a spus fără să se arate cât de interesat sau surprins:

— Era fiica nepoatei mele.

A fost singurul cuvânt pe care i l-a smuls moartea unicei sale moştenitoare, nepoata surorii sale. Am aflat din dezbaterile procesului că frumoasa olandeză se numea într-adevăr Sara van Gobseck. Întrebându-l cum se face că nepoata surorii sale purta acelaşi nume cu el, mi-a răspuns surâzând:

— În familia noastră, femeile nu s-au măritat niciodată.

Omul acesta ciudat nu a vrut să se întâlnească niciodată cu vreo femeie din cele patru generaţii cu care se înrudea. Îşi ura moştenitorii şi nu concepea că averea lui ar putea aparţine vreodată altcuiva, chiar şi după moartea sa. Mama lui îl tocmise încă de la zece ani ca ucenic marinar pe un vapor cu destinaţia Indiile Olandeze, unde a navigat timp de douăzeci de ani. De aceea zbârciturile de pe fruntea lui galbenă ascundeau taina unor întâmplări înfricoşătoare, a unor spaime cumplite urmate de surprize salvatoare, a unor peripeţii romantice şi a unor bucurii nemărginite: chinurile foamei, ale dragostei călcate în picioare, primejduirea, pierderea şi neaşteptata regăsire a averii, viaţa pusă de atâtea ori în pericol şi salvată, datorită unor hotărâri de o cruzime justificată de urgenţa lor. Cunoscuse pe domnul de Lally, pe domnul de Kergarouët, pe domnul d'Estaing, judecătorul de Suffren, pe domnul de Portendruère, pe lordul Cornwallis, pe lordul Hastings, pe tatăl lui Tippo Saeb şi pe Tippo Saeb[7] în persoană. Acesta din urmă era de felul lui din Savoia, îl slujise pe Madhadjy-Sindiah, regele din Delhi, contribuise în mare măsură la întemeiere a puterii dinastiei Mahratt-ilor şi făcuse afaceri cu Gobseck. Avusese relaţii cu Victor Hughes şi cu mulţi corsari celebri, căci locuise multă vreme la Saint Thomas[8]. Bătuse într-adevăr toate drumurile pentru a se îmbogăţi, încercând chiar să descopere aurul unui trib de sălbatici, vestit în împrejurimile Buenos Airesului. În sfârşit, nu era străin de

niciunul dintre evenimentele războiului pentru independenţa americană. Dar, când vorbea despre Indii sau America, ceea ce nu i se întâmpla decât foarte rar cu mine şi cu nimeni altcineva, părea că săvârşeşte o indiscreţie pe care o regretă. Dacă iubirea de oameni, dacă sociabilitatea ar fi religie, Gobseck ar putea trece drept un ateu. Deşi îmi pusesem în gând să-l cercetez mai îndeaproape, trebuie să mărturisesc, spre ruşinea mea, că mi-a fost cu neputinţă, până în ultimul moment, să pătrund în sufletul lui. Uneori mă întrebam de ce sex este. Dacă toţi cămătarii seamănă cu acest Gobseck, cred că sunt cu toţii de gen neutru. Rămăsese credincios religiei mamei sale şi-i socotea pe creştini o pradă? Devenise catolic, mahomedan, brahman sau luteran? Nu am aflat niciodată nimic despre părerile lui religioase. Părea mai degrabă indiferent decât necredincios.

Într-o seară, am intrat în camera acestui om prefăcut în aur, căruia, prin contrast sau în bătaie de joc, victimele lui, pe care le numea clienţi, îi dăduseră numele de taica Gobseck. L-am găsit în fotoliu, nemişcat ca o statuie, privind cu ochii ficşi consola căminului, pe care părea că-şi reciteşte poliţele. O lampă fumegând, pe vremuri de culoare verde, arunca o lumină care, departe de a-i înviora faţa, îi scotea şi mai mult în evidenţa paloarea. Mă privi în tăcere şi-mi arătă scaunul care mă aştepta.

„La ce se gândeşte fiinţa asta? îmi spuneam eu. Ştie el că există un Dumnezeu, sentimente, femei, fericire?”

Îl compătimeam ca pe un bolnav. Dar, înţelegeam în acelaşi timp că, având atâtea milioane depuse la bancă, el putea stăpâni cu gândul întreg globul pământesc, pe care-l străbătuse, scormonise, cântărise, preţuise sau exploatase.

— Bună ziua, taică Gobseck, îi spusei eu.

Întoarse capul spre mine, iar sprâncenele lui stufoase şi negre se apropiară puţin; această

tresărire, care-l caracteriza, însemna la el cât cel mai vesel zâmbet al unui meridional.

— Pari la fel de mohorât ca şi în ziua când ţi s-a anunţat falimentul librarului acela, căruia i-ai admirat priceperea deşi i-ai căzut victimă.

— Victimă? spuse el cu o privire mirată.

— Pentru a obţine un concordat[9] nu ţi-a onorat el creanţa în poliţe semnate de firma falimentară? Şi când s-a restabilit, nu le-a redus valoarea pe baza concordatului?

— Era şiret, răspunse el, dar mai târziu mi-am scos pârleala.

— Ai cumva nişte poliţe de protestat? Mi se pare că suntem în 30 ale lunii.

Îi vorbeam pentru prima oară despre bani. Ridică ochii spre mine cu o privire ironică; apoi, cu vocea lui piţigăiată ca sunetele unui flautist începător, spuse:

— Mă amuz.

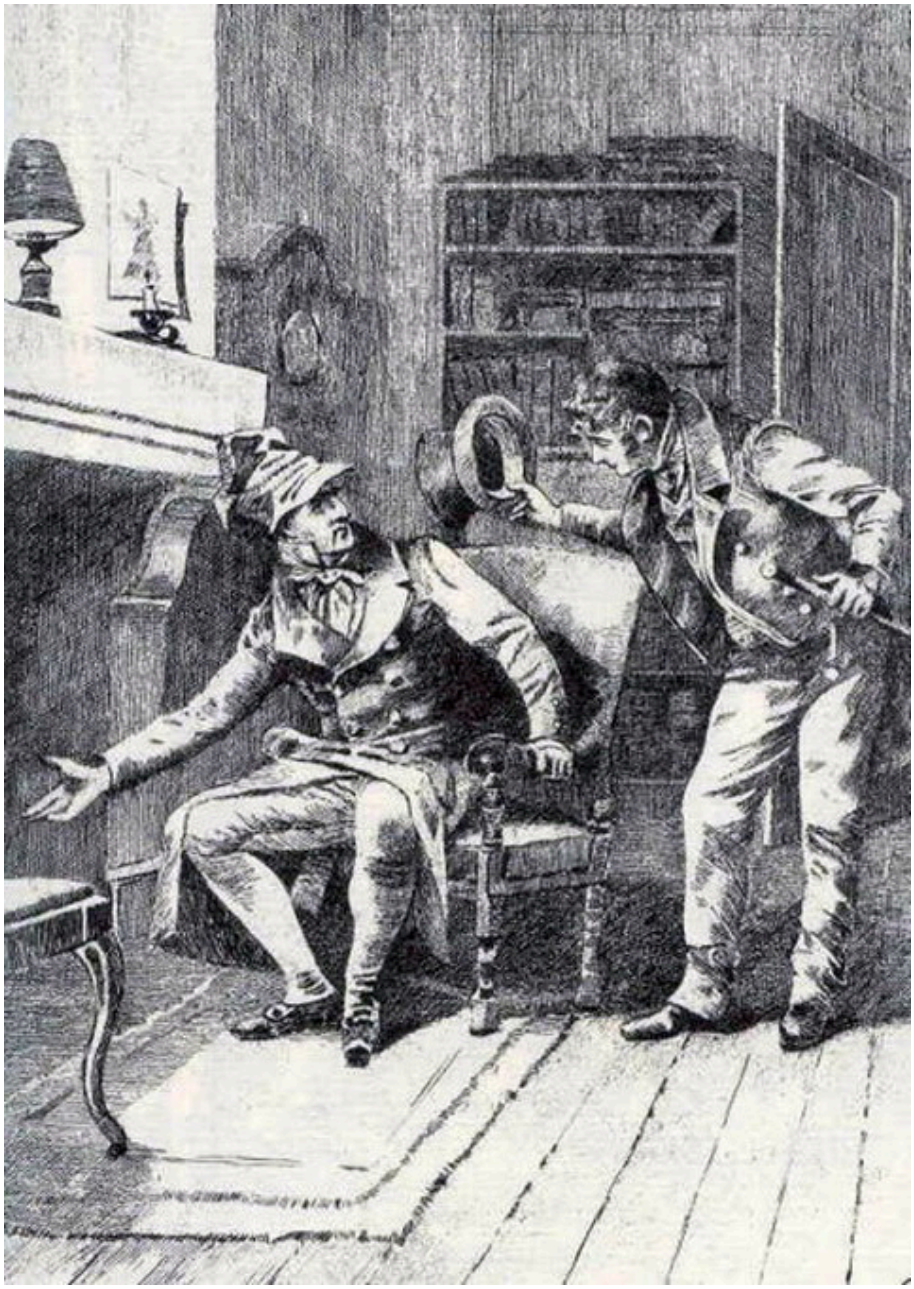

— Prin urmare, te amuzi câteodată?

— Nu cumva crezi că nu există alţi poeţi în afara celor care tipăresc versuri? mă întrebă el, dând din umeri şi aruncându-mi o privire compătimitoare.

„Ia te uită, în capul ăsta se mai găseşte loc şi pentru poezie!” mă gândeam eu, neştiind încă nimic despre viaţa lui.

— Cine ar putea avea o viaţă la fel de strălucită ca a mea? urmă el şi ochii îi scăpărară. Eşti tânăr, ai ideile vârstei dumitale, vezi în jeratic chipuri de femei, pe când eu nu văd decât cărbuni. Crezi în totul, eu nu cred în nimic. Păstrează-ţi iluziile, dacă poţi. Îţi voi prezenta bilanţul vieţii. Fie că cutreieri lumea, fie că rămâi la gura sobei, alături de nevastă, tot ajungi la o vârstă când viaţa nu mai este decât un obicei pe care-l practici într-un anumit mediu preferat. Aşa încât fericirea înseamnă să-ţi exerciţi facultăţile, aplicându-le la realităţi. În afară de aceste două percepte, totul e minciună. Principiile mele s-au schimbat, ca a le tuturor oamenilor: a trebuit să le schimb la fiecare latitudine. Ceea ce admiră Europa, Asia pedepseşte. Ceea ce este un viciu la Paris, este o necesitate dincolo de Azore. Nimic nu este statornic pe pământ, nu există decât convenţii care se schimbă după climat. Pentru cel ce au fost nevoiţi să se adapteze la toate tiparele sociale, convingerile şi concepţiile morale nu sunt decât vorbe fără preţ. Nu mai rămâne în noi decât singurul sentiment adevărat cu care ne-a înzestrat natura: Instinctul conservării. În societăţile voastre din Europa, acest instinct se numeşte *interes personal.* Dacă ai avea experienţa mea de viaţă, ai şti că nu există decât un singur lucru, a cărui valoare e destul de sigură pentru a merita ca omul să se ocupe de el. Acest lucru este… AURUL. Aurul e întruchiparea tuturor forţelor omului.

Am călătorit, am văzut că pretutindeni sunt câmpii sau munţi: câmpiile sunt plictisitoare, munţii obosesc; priveliştile sunt deci lipsite de sens. Cât despre moravuri, omul este acelaşi pretutindeni. Pretutindeni există lupta între sărac şi bogat, pretutindeni ea este de neînlăturat; este deci preferabil să fii cel care exploatează decât cel exploatat; pretutindeni vei găsi oameni zdraveni, care muncesc, şi oameni plăpânzi. care se frământă; pretutindeni plăcerile sunt aceleaşi, căci pretutindeni simţurile se tocesc şi nu rămâne de pe urma lor decât un singur sentiment: vanitatea! Vanitatea înseamnă adorarea Eului! Vanitatea nu poate fi satisfăcută decât cu valuri de aur. Fantezia noastră are nevoie de timp, de mijloace fizice, de eforturi. Ei bine, aurul conţine în el, în germene, totul şi poate transforma totul în realitate.

Numai nebunii sau bolnavii pot găsi plăcerea amestecând în fiecare seară cărţile de joc pentru a afla dacă vor câştiga sau vor pierde ceva parale. Numai proştii îşi irosesc timpul întrebându-se ce se întâmplă dacă cutare doamnă s-a culcat pe canapeaua ei singură sau cu cineva, dacă e sanguină sau limfatică, sau dacă are mai mult temperament decât virtute. Numai naivii pot crede că sunt folositori semenilor lor, dacă se îndeletnicesc cu formularea unor principii politice pentru dominarea unor evenimente, care nu pot fi niciodată prevăzute. Numai neghiobilor le poate face plăcere să discute despre actori şi să le repete frazele, să se plimbe în fiece zi, asemeni unor fiare în cuşti, cu singura deosebire că spaţiul este mai mare – să se îmbrace pentru ochii altora, să mănânce de ochii altora, să se mândrească cu un cal sau cu o trăsură pe care vecinul nu poate să şi-o procure decât cu trei zile mai târziu. Nu este oare. aceasta viaţa parizienilor dumitale, rezumată în câteva fraze? Hai să privim existenţa lor dintr-un punct de vedere mai înalt decât cel la care pot ajunge ei. Fericirea constă fie în emoţii puternice

care uzează, fie în ocupaţii foarte regulate, care fac din ea o maşină englezească, funcţionând ritmic. Deasupra acestor fericiri, mai există un fel de curiozitate, despre care se pretinde că este nobilă, anume dorinţa de a cunoaşte tainele naturi! sau de a-i imita creaţiile. Nu regăseşti în aceste câteva cuvinte Arta sau Ştiinţa, Pasiunea sau Seninătatea. Ei bine, eu asist calm, ca la o paradă, la spectacolul patimilor omeneşti aţâţate de jocul intereselor voastre sociale. Iar curiozitatea voastră ştiinţifică – un fel de luptă din care omul a ieşit întotdeauna învins – eu o înlocuiesc analizând motivele care pun în mişcare Omenirea. Pe scurt, stăpânesc lumea fără nicio osteneală şi lumea nu are nicio putere asupra mea. Ascultă-mă – continuă el – am să-ţi povestesc ce s-a petrecut azi dimineaţă, şi atunci ai să-mi înţelegi plăcerile.

Se ridică, închise uşa cu zăvorul, trase o perdea croită dintr-o tapiţerie veche, făcând să scârţâie inelele metalice pe galerie, şi se aşeză din nou în fotoliu.

— Astăzi dimineaţă, urmă el, nu aveam de încasat decât două poliţe, deoarece pe celelalte le dădusem în ajun clienţilor mei, pe bani gheaţă. Cu atât mai bine! Pentru că la scontare mai scad costul drumului necesar încasării, reţinând patruzeci de centi pentru o cabrioletă imaginară. N-ar fi caraghios ca pentru un client să fiu nevoit să traversez întreg Parisul ca să scontez şase franci, eu care nu ascult de nimeni, care nu plătesc decât un impozit ele şapte franci? Prima poliţă, în valoare de o mie de franci, mi-a fost prezentată de un tânăr frumos, dintr-o familie bună, cu jiletcă aurie, lornion, cabrioletă, atelaj englez etc., şi era semnată de una dintre cele mai frumoase femei din Paris, căsătorită cu un proprietar foarte bogat, un conte. De ce subscrisese această contesă o poliţă, nulă de drept, dar foarte avantajoasă de fapt? Pentru că asemenea femei nenorocite se tem de

scandalul pe care l-ar putea provoca în căsnicia lor protestarea poliţei şi s-ar vinde pe ele însele mai degrabă decât să nu plătească. Voiam să cunosc valoarea ascunsă a acestei poliţe. Ce era la mijloc? prostia, nesocotinţa, dragostea sau mila? A doua poliţă, de aceeaşi valoare, semnată Fanny Malvaut, îmi fusese prezentată de un negustor de pânzeturi aflat în pragul falimentului.

Nicio persoană, cu oarecare credit la bancă, nu-mi calcă mie dugheana, şi primul pas pe care-l face omul de la uşă spre biroul meu trădează desperarea, pericolul unui faliment şi în special refuzurile pe care le-a întâmpinat din partea tuturor bancherilor. De aceea în faţa mea nu văd decât nişte cerbi încolţiţi, hăituiţi de ceata creditorilor. Contesa locuia pe strada Helder, iar Fanny în Montmartre. Câte presupuneri nu am făcut plecând de acasă azi dimineaţă? Dacă aceste două femei nu vor putea achita sumele, mă vor primi cu mai mult respect decât dacă aş fi fost tatăl lor. Ce mai teatru o să-mi joace contesa pentru mia asta de franci! Mă va primi cu un zâmbet tandru, îmi va vorbi pe tonul drăgălaş rezervat de obicei beneficiarului poliţei, mă va copleşi cu vorbe mângâietoare, mă va ruga poate, iar eu…

Bătrânul se opri o clipă, aruncându-mi o privire metalică.

— Iar eu voi fi neînduplecat! continuă el. Voi juca rolul unui răzbunător, voi fi întruchiparea remuşcării. Dar să lăsăm deoparte presupunerile. Sosesc.

— Doamna contesă doarme, îmi spune o cameristă.

— Când voi putea s-o văd?

— La prânz!

— Doamna contesă este cumva bolnavă?

— Nu, domnule, dar s-a întors de la bal la ora trei.

— Mă numesc Gobseck, comunică-i numele meu, voi fi aici la amiază.

Şi plec lăsându-mi pecetea pe covorul care acoperea lespezile scării. Îmi place să umplu de noroi covoarele oamenilor bogaţi, nu din meschinărie, ci pentru a-i face să simtă gheara Nevoii. Sosind în Montmartre, în faţa unei case nu prea arătoase, deschid o poartă străveche şi mă pomenesc într-una dintre acele curţi întunecoase în care nu pătrunde niciodată soarele. Ghereta portarului era neagră, iar ochiurile ferestruicii semănau cu manşetele unui halat purtat prea multă vreme: aveau o culoare cafenie, cu pete de grăsime şi erau crăpate.

— E acasă domnişoara Fanny Malvaut?

— Este plecată, dar dacă veniţi pentru o poliţă, banii sunt la mine.

— Am să revin, i-am spus.

De vreme ce suma se găsea la portar, voiam să cunosc fata: mi-o închipuiam drăguţă. Mi-am petrecut dimineaţa uitându-mă la gravurile expuse pe bulevard; iar la ora douăsprezece fix, traversam salonul de lângă camera contesei.

— Doamna mă va suna de îndată, îmi spuse camerista, nu cred că veţi putea s-o vedeţi.

— Voi aştepta, răspund eu, aşezându-mă într-un fotoliu.

Aud cum simt trase storurile; camerista se întoarce grăbită în salon şi-mi spune:

— Intraţi, vă rog.

După vocea ei mieroasă mi-am dat seama că stăpână-sa nu poate achita poliţa. Cât de frumoasă era femeia ce mi se arătă atunci în faţa ochilor! Îşi aruncase în grabă pe umerii goi un şal de caşmir, în care se înfăşura atât de strâns, încât i se puteau ghici formele, ca şi cum ar fi fost goală. Purta un capot împodobit cu volane de dantelă albe ca zăpada, ceea ce vădea o cheltuială anuală de aproximativ două mii de franci pe an pentru o spălătorească de lux. Din turbanul ei frumos de madras[10], legat cu neglijenţă după moda creolelor, se furişau bucle mari de păr negru. Patul ei era

răvăşit, desigur în urma unui somn foarte agitat. Un pictor ar fi plătit mult ca să poată privi câteva clipe scena aceasta. Sub draperiile voluptuos atârnate deasupra patului, se vedea o pernă trântită peste o plapumă de mătase albastră, cu garnituri de dantelă ce contrastau viu cu fondul azuriu; perna aceasta păstra urmele unor contururi vagi, oare aţâţau imaginaţia. Pe blana mare de urs, întinsă la picioarele leilor sculptaţi în lemnul de mahon al patului, străluceau doi pantofi de satin alb, aruncaţi la întâmplare, ca după oboseala unui bal. Pe scaun era trântită o rochie mototolită, cu mânecile atârnând pe podea. Ciorapii, pe care i-ar fi putut lua cea mai uşoară adiere de vânt, se încolăceau pe piciorul unui fotoliu. Pe un divănaş zăceau nişte jartiere albe. Un evantai de preţ, pe jumătate desfăcut, strălucea pe cămin. Sertarele scrinului erau deschise. Ici-colo erau aruncate flori, diamante, mănuşi, buchete, un corset. În aer pluteau vagi miresme. Domnea luxul şi dezordinea, o frumuseţe lipsită de armonie. Dar mizeria – a ei sau a adoratorului ei – ascunsă până atunci, începuse să-şi ridice capul, arătându-şi colţii ascuţiţi.

Faţa obosită a contesei semăna cu această cameră, în care erau presărate urmele unei petreceri. Fleacurile astea risipite îmi trezeau mila; laolaltă ele pricinuiseră în ajun oarecare delir. Aceste rămăşiţe ale amorului străfulgerat de remuşcări, acest tablou al unei vieţi zgomotoase de lux şi risipă trădau o goană deznădăjduită după plăceri trecătoare. Petele roşii de pe obrazul tinerei femei îi vădeau fineţea tenului, dar trăsăturile ei erau parcă îngroşate iar cearcănele viorii de sub ochi păreau nefiresc de adânci. Totuşi sănătatea contesei era destul de înfloritoare pentru ca frumuseţea să nu-i fie ştirbită de aceste semne de rătăcire. Ochii îi străluceau. Plină de viaţă şi vigoare, semăna cu una dintre acele Herodiade[11] pictate de Leonardo da Vinci[12] (m-am ocupat cu

negoţul de tablouri); nimic nu era meschin în liniile şi trăsăturile fetei ei; inspira dragoste, dar îmi părea mai puternică decât însăşi dragostea. Trecuse multă vreme de când inima mea nu mai bătuse pentru o femeie. Nu venisem degeaba! Aş da o mie de franci pentru o senzaţie care să-mi amintească de tinereţe.

— Domnul meu, îmi spuse ea, arătându-mi un scaun, aveţi bunăvoinţa să aşteptaţi?

— Până mâine la amiază, doamnă, răspunsei eu, împăturind la loc poliţa pe oare i-o întinsesem, nu am dreptul să o protestez decât atunci.

Îmi spuneam în gând: „Plăteşte-ţi luxul, plăteşte-ţi numele, plăteşte-ţi fericirea, plăteşte-ţi privilegiile de care te bucuri.”

Pentru a-şi apăra averea, bogătaşii au născocit tribunalele, judecătorii şi ghilotina – un fel de lumânare în flacăra căreia se ard neştiutorii. Dar vouă, celor care dormiţi pe mătase, vă este hărăzită remuşcarea, voi trebuie să scrâşniţi din dinţi în timp ce zâmbiţi, voi trebuie să îndураţi coşmarul monştrilor care vă îngheaţă inimile.

— Să protestaţi poliţa? asta vreţi să faceţi? strigă ea pironindu-şi ochii asupra mea, atât de puţin vă pasă de mine?

— Dacă regele mi-ar datora bani, doamnă, şi nu mi i-ar înapoia, l-aş da în judecată mai repede decât pe oricare alt dobitoc.

În clipa aceea, se auzi o bătaie uşoară în uşă.

— Nu sunt aici! spuse pe un ton furios tânăra contesă.

— Anastasie, totuşi ţin foarte mult să te văd.

— Nu acum, dragul meu, răspunse ea cu o voce mai puţin aspră, dar totuşi lipsită de căldură.

— Lasă glumele! Doar vorbeşti cu cineva, replică intrând în odaie un bărbat, care nu putea fi altcineva decât contele.

Contesa mi-a aruncat o privire şi eu am înţeles-o: devenise sclava mea. A fost o vreme, tinere, când poate aş fi fost destul de prost ca să renunţ la

protestarea poliţei. În 1763, la Pondichery, am iertat o femeie, care m-a tras apoi pe sfoară. Aşa şi meritam. De ce avusesem încredere în ea?

— Ce doreşte domnul? mă întrebă contele.

Am băgat de seamă că femeia începuse să tremure toată, pielea albă şi catifelată a gâtului ei se înăsprise: cum se spune, în termeni populari, i se făcuse piele de găină. Eu râdeam şi pe faţa mea nu tresărea niciun muşchi.

— Domnul este unul dintre furnizorii mei, rosti ea.

Contele întoarse spatele, iar eu scosei din buzunar un capăt al poliţei. Văzând acest gest neînduplecat, tânăra femeie se apropie de mine şi-mi întinse un diamant:

— Ia-l şi pleacă.

Am schimbat între noi cele două valori, am salutat-o şi am ieşit. După socoteala mea, diamantul făcea cel puţin o mie două sute de franci.

„Iată ce-i aduce pe oameni la mine, mi-am spus în sinea mea. Iată ce-i îndeamnă să fure milioane sau să-şi trădeze patria, sub aparenţele cele mai cuviincioase. Ca să nu se murdărească mergând pe jos, marele senior sau cel care-l maimuţăreşte, face o dată o baie straşnică de noroi!” În clipa aceea, poarta cea mare se deschise şi cabrioleta tânărului care-mi prezentase poliţa intră în curte.

— Domnule, i-am spus eu după ce a coborât, vă rog să înapoiaţi aceste două sute de franci contesei şi să-i atrageţi atenţia că îi voi ţine la dispoziţie, timp de opt zile, zălogul ce mi-a înmânat astăzi dimineaţă.

Tânărul luă cele două sute de franci şi nu-şi putu stăpâni un zâmbet batjocoritor, ca şi cum şi-ar fi spus:

„Ha, ha! a plătit. Cu atât mai bine!”

Am citit pe faţa lui viitorul contesei. Acest tânăr drăguţ, blond, rece, aventurier fără suflet, se va ruina, o va ruina şi pe ea, îl va ruina pe soţ, îi va

ruina copiii, le va mânca zestrea şi va provoca în saloanele Parisului dezastre mai mari decât o baterie de obuziere în rândurile unui regiment.

Am pornit spre Montmartre, spre locuinţa domnişoarei Fanny. Am urcat o scăriţă foarte abruptă. Ajungând la etajul cinci, am fost primit într-un apartament alcătuit din două camere, în care totul era curat ca o monedă proaspăt aurită. Nu am putut observa niciun fir de praf pe mobila din prima încăpere, în care m-a primit domnişoara Fanny – o tânără pariziană, îmbrăcată foarte modest: avea o faţă frumoasă şi tânără, un aer atrăgător, iar părul castaniu, pieptănat cu grijă, i se arcuia pe tâmple, ceea ce scotea în relief frumuseţea ochilor ei albaştri, limpezi, ca de cristal. Razele strecurate prin perdeluţele atârnate la ferestre aruncau o lumină dulce asupra feţei ei modeste. Numeroasele petice de pânză croită din jurul ei îmi arătară care îi era îndeletnicirea: era lenjereasă. Îmi apărea ca întruchiparea singurătăţii.

I-am întins poliţa, spunându-i că trecusem şi dimineaţa. dar n-o găsisem acasă.

— Dar banii erau la portăreasă, răspunse ea.

M-am prefăcut că nu o aud.

— Se pare că domnişoara pleacă dis-de-dimineaţă de-acasă.

— Ies foarte rar în oraş; dar când lucrezi noaptea, trebuie să faci o baie din când în când.

O privii. Într-o clipă am ghicit totul. Cine ştie ce nenorocire o silea să lucreze! Desigur că făcea parte dintr-o familie de fermieri cinstiţi, pentru că obrajii îi erau presăraţi cu pistrui – cum se întâmplă de obicei cu oamenii născuţi la ţară. Întreaga ei înfăţişare avea un aer de virtute. Respiram parcă o atmosferă de sinceritate, de nevinovăţie, care îmi primenea plămânii. Biata fată, era credincioasă: deasupra patului ei simplu, de lemn, atârna un crucifix împodobit cu două crengi de merişor. Eram aproape înduioşat şi aş fi

fost în stare să-i ofer bani cu o dobândă de numai doisprezece la sută, ca să-şi poată cumpăra vreun atelier mai bun.

Dar, poate că avea vreun văr care ar fi fost în stare să se îmbogăţească de pe urma semnăturii ei şi să trăiască pe socoteala el. Am plecat deci – nu voiam să mă las în voia gândurilor mele mărinimoase, pentru că avusesem adeseori prilejul să observ că, atunci când binefacerea nu dăunează binefăcătorului, omoară totuşi pe cel care o primeşte.

Când ai intrat, mă gândeam tocmai că Fanny Malvaut va fi o bună soţie; făceam o comparaţie între viaţa ei cinstită şi singuratică şi aceea a contesei, care apucând de pe acum calea poliţelor, se va prăbuşi în prăpastia vidului.

— Ei bine, urmă el după o clipă de tăcere, în timpul căreia am putut să-l privesc mai îndeaproape, crezi că e puţin lucru să pătrunzi în felul acesta tainele cele mai ascunse ale inimii omeneşti, să te transpui în viaţa altora şi să o priveşti în toată goliciunea ei? Cât de variate sunt spectacolele ce ţi se oferă: plăgi hidoase, chinuri ucigătoare, scene de dragoste, nenorociri pe care le aşteaptă apele Senei, bucurii tinereşti care duc la eşafod, râsete deznădăjduite şi serbări fastuoase. Ieri, o tragedie: un tată cumsecade care se asfixiază pentru că nu-şi poate hrăni copiii. Mâine, o comedie: un tânăr va încerca să-mi joace scena domnului Dimanche[13], cu modificările de rigoare pentru epoca noastră.

Desigur că ai auzit laudele ce se aduc elocinţei predicatorilor de astăzi. M-am dus şi eu de câteva ori să-mi pierd timpul ascultându-i – m-au făcut să-mi schimb părerea, dar năravul ba – după cum se spune. Află că un Mirabeau[14], un Vergniaud[15] sau alţii, asemenea proroci nu sunt decât nişte bâlbâiţi pe lângă oratorii mei. Deseori s-a întâmplat ca o tânără îndrăgostită, un vechi comerciant pe pragul falimentului, o mamă

dornică să ascundă greşeala fiului ei, un artist lipsit de pâine, un înalt personaj în dizgraţie şi gata să-şi prăpădească, din lipsă de bani, rodul strădaniilor sale, să reuşească să mă mişte prin puterea vorbelor lor. Aceşti actori neîntrecuţi jucau numai pentru mine, însă fără să mă poată amăgi. Privirea mea este la fel ca aceea a lui Dumnezeu, eu citesc în inimi. Nimic nu-mi poate fi tăinuit. Nu poţi refuza nimic celui care leagă şi dezleagă baierele pungii. Sunt destul de bogat pentru a cumpăra conştiinţele celor care-i manevrează pe miniştri, începând cu curierii şi sfârşind cu amantele: nu înseamnă oare asta să deţii Puterea? Aş putea avea femeile cele mai frumoase şi mângâierile lor cele mai fierbinţi. Nu înseamnă asta oare Plăcere? Iar orânduirea voastră socială nu se rezumă oare la Putere şi la Plăcere? În tot Parisul, sunt vreo zece ca mine, regi tăcuţi şi anonimi, arbitri ai destinelor voastre. Nu este oare viaţa o maşină pusă în mişcare de bani?

Află de la mine că mijloacele se confundă întotdeauna cu rezultatele: nu vei reuşi niciodată să desparţi sufletul de simţuri, spiritul de materie. Aurul este idealul societăţii noastre contemporane.

Fiind legaţi prin aceleaşi interese, ne întrunim în anumite zile ale săptămânii la cafeneaua Thémis, de lângă Pont-Neuf. Acolo, ne dezvăluim misterele Finanţei. Nimeni nu ne poate înşela asupra averii lui, noi cunoaştem secretele tuturor familiilor. Avem un fel de *carte neagră* în care sunt trecute informaţiile cele mai importante despre creditul public, despre bancă, despre comerţ. Noi, doctori ai bursei, formăm un tribunal de inchiziţie, care judecă şi analizează acţiunile cele mai neînsemnate ale tuturor celor care deţin o cât de mică avare şi ghicim întotdeauna adevărul. Unul dintre noi supraveghează justiţia, altul lumea financiarilor; unul administraţia, altul comerţul. Eu sunt cu ochii pe băieţii de familie bună, pe artişti, pe oamenii din lumea mare şi pe jucători, partea cea mai

emoţionantă a Parisului. Fiecare ne dezvăluie secretele vecinului. Pasiunile înşelate, vanităţile jignite devin guralive. Viciile, deziluziile, răzbunările sunt cei mai buni agenţi de poliţie.

Ca şi mine, confraţii mei au avut parte de toate bucuriile, s-au înfruptat din toate şi au ajuns să nu iubească decât puterea şi banul numai şi numai pentru ele însele. Aici, spuse el arătându-mi camera lui rece şi goală, amantul cel mai înflăcărat, care aiurea se înfurie pentru un singur cuvânt şi scoate imediat sabia, se roagă cu mâinile împreunate! Aici, negustorul cel mai fudul, femeia cea mai mândră de frumuseţea ei, militarul cel mai trufaş se roagă şi plâng de ciudă sau de durere. Aici se roagă artistul cel mai celebru şi scriitorul, ale căror nume sunt destinate posterităţii. În sfârşit, aici, adăugă el, ducându-şi mâna la frunte, se află un talger în care sunt cântărite moştenirile sau interesele întregului Paris. Mai crezi acum că nu se ascund bucurii sub această mască albă, a cărei imobilitate te-a mirat atât de des? spuse el apropiindu-şi faţa palidă, care răspândea un vag miros de bani.

M-am întors uluit în camera mea. Acest bătrânel uscăţiv crescuse în ochii mei. Devenise pentru mine o imagine fantastică, întruchipând puterea aurului. Viaţa, oamenii îmi făceau silă. „Oare totul trebuie sa se mărginească la bani?” mă întrebam eu. Îmi amintesc că am adormit foarte târziu. Vedeam munţi de aur în jurul meu. Frumoasa contesă mă obseda. Voi mărturisi, spre ruşinea mea, că ea înlăturase cu totul imaginea acelei fiinţe simple şi caste, sortită muncii şi anonimatului; iar a doua zi de dimineaţă, în timp ce mă deşteptam, ameţit de vis, blânda Fanny îmi apăru în toată frumuseţea ei; nu m-am mai gândit decât la ea.

— Nu doriţi un pahar de apă cu zahăr? spuse vicontesa întrerupându-l pe Derville.

— Bucuros, răspunse el.

— Dar, în toată povestea asta nu văd nimic care ne priveşte pe noi, spuse doamna de Grandlieu şi sună totodată..

— Drace! exclamă Derville nemaiputându-se stăpâni, am s-o dezmeticesc de-a binelea pe domnişoara Camelia, spunându-i că fericirea ei a depins cândva de taica Gobseck; însă, cum bătrânul a murit în vârstă de optzeci şi nouă de ani, domnul de Restaud va intra în curând în posesia unei frumoase averi. Mă simt dator să vă dau unele explicaţii în legătură cu asta. Cât despre Fanny Malvaut, o cunoaşteţi. este soţia mea!

— Bietul băiat, spuse vicontesa, cu sinceritatea lui obişnuită, ar fi în stare să o mărturisească chiar şi în faţa a douăzeci de persoane!

— Aş striga-o în faţa întregii lumi, răspunse avocatul.

— Serveşte-te, dragul meu Derville. Ai fost şi vei fi totdeauna cel mai bun dintre oameni.

— Vă lăsasem în strada Helder, la o contesă, strigă unchiul, care aţipise între timp. Ce s-a mai întâmplat?

— Câteva zile după discuţia pe care am avut-o cu bătrânul olandez, mi-am susţinut teza, spuse Derville reluându-şi povestirea. Am devenit licenţiat în drept şi apoi avocat. Bătrânul avar începu să-mi arate o încredere tot mai mare. Mă consulta gratuit în afacerile complicate, în care se lansa pe baza unor date sigure şi care ar fi părut proaste oricărui cunoscător. Acest om, asupra căruia nimeni nu putea avea vreo înrâurire cât de mică, îmi asculta sfaturile cu un fel de respect. E drept că ele îi foloseau întotdeauna.

În sfârşit, în ziua în care am fost numit şef al biroului în care lucram de trei ani de zile, am părăsit locuinţa din strada Grès şi m-am mutat la patronul meu care mi-a dat masă, casă şi o sută cincizeci de franci pe lună. A fost o zi minunată! Când mi-am luat rămas bun de la cămătar, acesta

n-a manifestat nici bucurie şi nici părere de rău; nu mi-a cerut să vin să-l vizitez, mi-a aruncat numai una dintre acele priviri, care la el păreau să trădeze o a doua vedere.

Peste opt zile, fostul meu vecin mă vizită pentru o afacere destul de încurcată, o expropriere; continuă apoi să-mi ceară consultaţii gratuite, fără să se simtă câtuşi de puţin stingherit, ca şi cum m-ar fi plătit pentru asta. La sfârşitul celui de-al doilea an, prin 1818–1819, patronul meu, un om petrecăreţ şi foarte risipitor din fire, se văzu nevoit să-şi vândă biroul de notariat. Deşi pe atunci birourile de notariat nu aveau valoarea uriaşă la care s-au urcat în zilele noastre, patronul meu nu cerea pentru biroul său decât suma de o sută cincizeci mii franci. Un om întreprinzător, priceput şi inteligent, ar fi putut să trăiască destul de onorabil, să plătească dobânzile şi să se achite de datorie în zece ani, dacă inspira cât de cât încredere. Fiind cel de-al şaptelea copil al unui mic-burghez din Noyon, nu aveam nicio lescaie şi nu cunoşteam pe lume alt capitalist decât pe taica Gobseck. Nu ştiu ce ambiţie şi licărire de speranţă îmi dădură curajul să mă îndrept spre locuinţa lui.

Într-o seară, deci, am pornit-o încetişor spre strada Grès. Inima îmi bătea cu putere când am ajuns la poarta întunecoasei clădiri. Mi-am amintit de tot ceea ce-mi povestise cândva bătrânul avar, pe vremea când nu puteam bănui cât de violente erau spaimele ce se dezlănţuiau în pragul acestei uşi. Aşadar, mă voi ruga şi eu de el, ca atâţia alţii. „Ba nu! mi-am zis, un om cinstit trebuie să-şi păstreze în orice împrejurare demnitatea. Pentru avere, nu merită să fii laş, trebuie să te arăţi practic, aşa cum este şi el.” După mutarea mea, taica Gobseck închiriase camera unde locuisem ca să nu aibă vecini; în mijlocul uşii făcuse o ferestruică zăbrelită şi nu mi-a deschis până nu m-a recunoscut.

— Ştiu, îmi spuse el cu glăsciorul lui şuierător, patronul dumitale vinde biroul.

— Cum de-ai ştiut? N-a vorbit despre asta decât cu mine.

Buzele bătrânului se strânseră spre colţurile gurii, întocmai ca nişte perdele şi surâsul acesta ciudat era însoţit de o privire rece.

— Trebuia să se producă acest eveniment pentru ca să vii la mine, adăugă el pe un ton sec, după ce mă lăsă timp de o clipă pradă buimăcelii.

— Ascultă-mă, domnule Gobseck, îi spusei eu, căutând să par cât mai calm în faţa acestui bătrân care mă tulbura cu focul ochilor săi neîndurători.

Făcu un gest, ca şi cum m-ar fi îndemnat să vorbesc.

— Ştiu că e foarte greu să te înduioşeze cineva. De aceea n-o să-mi risipesc elocinţa, încercând să-ţi descriu situaţia în care se găseşte un avocat lipsit de orice mijloace, pentru care dumneata eşti singura speranţă, singura inimă pe lume în care poate găsi înţelegere pentru viitorul lui. Să lăsăm la o parte sentimentele. În afaceri se procedează ca în afaceri şi nu ca în romane, cu sentimentalism. Iată faptele: biroul de notariat al patronului meu aduce un venit anual de vreo douăzeci de mii de franci, dar cred că sub conducerea mea va aduce patruzeci de mii. Vrea să-l vândă cu cincizeci de mii de galbeni. Sunt sigur că dacă mi-ai împrumuta suma necesară, voi putea achita datoria în cel mult zece ani.

— Iată ce înseamnă să ştii să vorbeşti, răspunse Gobseck, luându-mi mâna şi strângându-mi-o. De când mă ocup de afaceri, nimeni nu mi-a lămurit mai limpede motivele vizitei lui. Oferi ceva garanţii? întrebă el, măsurându-mă cu privirea din cap până în picioare. Zero, spuse el după o clipă. Ce vârstă ai?

— Peste zece zile voi împlini douăzeci şi cinci de ani, i-am răspuns; altfel nici n-aş putea trata afacerea.

— Desigur!

— Ei bine?

— S-ar putea.

— Atunci, trebuie să ne grăbim, altfel s-ar putea ivi concurenţi.

— Adu-mi mâine dimineaţă extrasul de naştere şi vom vorbi de afacerea dumitale, trebuie să mă mai gândesc.

A doua zi, la ora opt, eram din nou la bătrân. Luă actul, îşi puse ochelarii, tuşi, scuipă, îşi acoperi umerii cu şalul lui negru şi citi în întregime extrasul scos din registrele primăriei. Apoi îl suci şi-l învârti, mă privi, tuşi din nou, se foi pe scaun şi-mi spuse:

— Vom încerca să rezolvăm afacerea asta.

Am tresărit.

— Din sumele pe care le dau cu împrumut, continuă el, scot de obicei cincizeci la sută, uneori o sută, două sau chiar cinci sute la sută.

La auzul acestor cuvinte am simţit un gol în inimă.

— Dar, fiindcă suntem vechi cunoştinţe, mă voi mulţumi cu douăsprezece şi jumătate la sută dobândă pe… Şovăi. Da, pentru dumneata mă voi mulţumi cu treisprezece la sută pe an. Îţi convine?

— Da, am răspuns eu.

— Dacă ţi se pare prea mult, apără-te, Grotius[16]! Îmi spunea Grotius în glumă. Cerându-ţi treisprezece la sută îmi fac meseria; gândeşte-te dacă vei putea plăti atâta. Nu-mi plac oamenii care sunt de acord cu orice. E prea mult?

— Nu, îi răspunsei, am să fac faţă muncind mai mult.

— Doar n-ai să plăteşti dumneata, ci clienţii! spuse el aruncându-mi o privire piezişă.

— Nu! îi strigai, eu voi fi cel care va plăti. Mai bine îmi tai mâna decât să jupoi oamenii!

— La revedere, îmi spuse taica Gobseck.

— Onorariile sunt fixe, îmi urmai eu gândul.

— Nu sunt fixe pentru tranzacţii, pentru amânări, pentru împăcări. În cazurile astea, poţi câştiga mii, chiar şi zeci de mii de franci, după importanţa intereselor în joc, pentru consultaţii, deplasări, concepte, memorii sau pledoarii. Trebuie să ştii să descoperi asemenea afaceri. Te voi recomanda drept cel mai savant şi iscusit avocat, îţi voi trimite atâtea procese de felul ăsta, încât confraţii dumitale vor crăpa de ciudă. Werbrust, Palma, Gigonnet – confraţii mei – îţi vor încredinţa toate afacerile lor de expropriere – şi se ştie că nu duc lipsă de aşa ceva. Vei avea deci două clientele, cea pe care ţi-o vei cumpăra şi cea pe care ţi-o voi procura eu. Ar trebui chiar să-mi dai cincisprezece la sută, din cei o sută cincizeci de mii de franci ai mei.

— Fie, dar nu mai mult, i-am spus eu cu tonul unui om hotărât să nu mai cedeze nimic. Gobseck se îmbună şi păru mulţumit de mine:

— Îi voi plăti chiar eu patronului dumitale, ca să obţin un privilegiu sigur asupra preţului şi garanţiei.

— Ia-ţi toate garanţiile pe care le doreşti. Apoi, îmi vei prezenta cincisprezece poliţe în alb, fiecare de câte zece mii de franci. Cu singura condiţie ca aceasta dublă valoare să fie constatată!

— Nu! mă întrerupse Gobseck. De ce să am eu mai multă încredere în dumneata decât dumneata în mine?

Nu i-am răspuns.

— Apoi, continuă el pe un ton binevoitor, îmi vei rezolva afacerile fără pretenţii de onorarii cât timp voi trăi, nu-i aşa?

— Fie, numai să nu dau bani din buzunarul meu.

— Bine, încuviinţă el. În plus, urmă bătrânul silindu-se din răsputeri să pară mai blajin, îmi vei îngădui să vin să te văd?

— Te voi primi întotdeauna cu plăcere.

— Da, dar dimineaţa va fi foarte greu. Vei avea treburile dumitale, iar eu pe ale mele.

— Vino seara.

— Nu, se grăbi el să răspundă, va trebui să ieşi în lume, să-ţi vezi clienţii. Iar eu mă întâlnesc cu prietenii mei la cafenea.

„Prietenii lui!” gândii eu.

— Ei bine, i-am spus, ce-ar fi să ne vedem la ora cinci?

— Fie, făcu Gobseck. După bursă, la ora cinci. O să ne vedem în fiecare miercuri şi sâmbătă. Vom discuta despre afacerile noastre ca doi prieteni. Ha, ha! uneori sunt vesel. O să mă serveşti cu o aripă de potârniche şi cu un pahar de şampanie şi ne vom petrece vremea sporovăind. Ştiu o sumedenie de lucruri, care pot fi divulgate astăzi şi care te vor învăţa să cunoşti oamenii şi, îndeosebi, femeile.

— Sunt de acord în ce priveşte potârnichea şi şampania.

— Nu fi uşuratic, altfel îmi vei pierde încrederea. Nu trăi pe picior mare. Ia-ţi o servitoare bătrână, una singură. Am să te vizitez ca să mă asigur de sănătatea dumitale. Am plasat un capital în dumneata, ha, ha, trebuie, deci, să fiu la curent cu ceea ce faci. Haide, vino astă-seară cu patronul dumitale.

— Ai putea să-mi spui, dacă nu sunt indiscret, îl întrebai pe bătrân în pragul uşii, ce rol a jucat extrasul meu de naştere în afacerea asta?

Jean-Esther van Gobseck dădu din umeri, surâse răutăcios şi răspunse:

— Proşti mai sunt tinerii! Află, domnule avocat, un lucru pe care trebuie neapărat să-l ştii dacă nu vrei să te laşi tras pe sfoară: până la treizeci de ani, cinstea şi talentul mai sunt încă un fel de ipotecă. După această vârstă nu mai poţi conta pe nimeni.

Şi-mi închise uşa.

După trei luni, eram avocat. Curând după aceea am avut fericirea, doamnă, să mă ocup de

chestiunile privitoare la restituirea proprietăţilor dumneavoastră. Mi-am făcut un nume câştigând aceste procese. Deşi dobânzile datorate lui Gobseck erau enorme, în mai puţin de cinci ani m-am eliberat de orice obligaţii. M-am căsătorit cu Fanny Malvaut, pe care o iubeam din toată inima. Asemănarea destinelor, a strădaniilor şi a succeselor noastre ne întărea iubirea. Un unchi al ei, fermier îmbogăţit, murise lăsându-i şaptezeci de mii de franci, pe care i-am folosit pentru a-mi plăti datoria. De atunci am parte numai de fericire şi bunăstare. Dar să nu mai vorbim despre mine, nimic nu este mai plicticos decât un om fericit. Să revenim la eroii povestirii mele. La un an după cumpărarea biroului, m-am dus, aproape fără voia mea, la o petrecere între bărbaţi. Unul dintre confraţii mei, pierzând un rămăşag făcut cu un tânăr care pe atunci era la modă în lumea bună, oferise o masă. Tânărul acesta, domnul de Trailles, era cel mai desăvârşit *dandy* de pe vremea aceea şi se bucura de un renume extraordinar…

— Dar se mai bucură încă, îi tăie vorba contele. Nimeni nu poartă mai bine ca el o haină, nimeni nu conduce mai bine o cabrioletă. Maxime ştie să joace, să mănânce şi să bea cu o eleganţă neîntrecută de nimeni. Se pricepe la cai, la pălării şi la tablouri. Toate femeile sunt nebune după el. Cheltuieşte şi azi cam o sută de mii de franci pe an şi nimeni nu-l ştie sa aibă vreo proprietate sau măcar vreo rentă. Este tipul cavalerului rătăcitor, pe care-l găseşti prin saloane, iatacuri sau bulevarde – o amfibie care aduce tot atât de mult cu un bărbat cât şi cu o femeie. Contele Maxime de Trailles este un original, bun la toate şi la nimic, temut şi dispreţuit, care ştie tot şi n-are habar de nimic, deopotrivă în stare de o faptă bună şi de o crimă, când laş, când nobil, mai degrabă acoperit de noroi decât pătat de sânge, având mai multe necazuri decât remuşcări, mai preocupat să-şi

digereze bine prânzul decât să gândească – un om care se preface că e pasionat, dar de fapt nu simte nimic. E inelul strălucitor care ar putea uni ocna cu înalta societate. Maxime de Trailles aparţine acelei categorii de oameni foarte inteligenţi, din rândurile cărora se ridică uneori un Mirabeau, un Pitt sau un Richelieu, dar care dau cel mai adesea elemente de teapa contelui de Horn, a lui Fouquier-Tinville sau a lui Coignard[17].

— Ei bine, continuă Derville, după ce ascultă cuvintele contelui, bietul moş Goriot, unul dintre clienţii mei, îmi vorbise foarte mult despre acest individ, dar evitasem până atunci în câteva rânduri primejdioasa cinste de a-i fi prezentat în societatea pe care o frecventam. Totuşi confratele meu stăruise atât de mult să-i făgăduiesc că voi veni la petrecere, încât nu puteam să nu mă duc, fără riscul de a fi învinuit de puritanism. V-ar fi greu, doamna mea, să vă închipuiţi ce înseamnă o petrecere între burlaci. Este o strălucire şi pedanterie fără pereche, este luxul pe care şi-l permite din vanitate un avar, o singură zi din viaţă. Când intri, te uimeşte ordinea ce domneşte pe masa scânteietoare de argintărie, cristaluri şi pânzeturi brodate. Viaţa îşi arată faţa ei cea mai înfloritoare: tinerii sunt plini de graţie, surâd, vorbesc în şoaptă şi arată ca nişte mirese: în jurul lor totul este feciorelnic. După două ore însă, ai putea crede că eşti în faţa unui câmp de bătălie după ce lupta s-a sfârşit: pretutindeni dai de pahare în ţăndări, şervete mototolite, resturi de mâncare care-ţi fac greaţă; e o atmosferă de urlete asurzitoare, de toasturi hazlii, un potop de epigrame şi glume proaste, obraji aprinşi, ochi injectaţi, lipsiţi de orice expresie, mărturisiri nestăpânite, care dezvăluie totul. În mijlocul acestei gălăgii infernale, unii sparg sticle sau cântă; alţii se sfidează, se strâng în braţe sau se bat; o sută de mirosuri se îmbină într-un singur

miros dezgustător, iar nenumăratele voci se prefac în tot atâtea ţipete; nimeni nu mai ştie ce mănâncă, ce bea său ce spune; unii sunt trişti, alţii sporovăiesc necontenit, câte unul, maniac, repetă întruna acelaşi cuvânt, ca un clopot pus în mişcare; altul vrea să domine acest tărăboi, iar cel mai înţelept propune o orgie.

Dacă ar intra acolo vreun om cu scaun la cap, ar crede într-adevăr că asistă la o orgie. Într-o asemenea hărmălaie a încercat domnul de Tirailles să-mi intre în graţii. Mintea îmi rămăsese trează şi eram cu băgare de seamă. Iar el, deşi se prefăcea că-i beat, în limitele bunei-cuviinţe – îşi păstrase sângele rece şi se gândea la treburile lui. Nu ştiu cum se face, dar când am ieşit pe la ora nouă seara de la Grignon, eram parcă vrăjit de el şi-i propusesem să-l duc a doua zi la taica Gobseck. Cuvintele: onoare, virtute, contesă, femeie cinstită, nenorocire reveneau ca într-un fel de magie, în frazele lui meşteşugite.

Când m-am trezit a doua zi dimineaţa şi am încercat să-mi amintesc ce făcusem în ajun, mi-a venit foarte greu să leg câteva gânduri. În sfârşit, parcă-mi aminteam că fiica unuia dintre clienţii mei era în primejdie de a-şi pierde reputaţia, stima şi dragostea soţului ei, dacă nu făcea rost în dimineaţa aceea de vreo cincizeci de mii de franci. Era vorba de nişte datorii făcute la jocul de cărţi, de conturile unui fabricant de trăsuri, de nişte bani pierduţi în nu ştiu ce fel. Faimosul meu tovarăş de petrecere mă asigurase că fata este destul de bogată, ca să-şi poată reface averea făcând economii timp de câţiva ani. Abia atunci am început să înţeleg pricina stăruinţelor lui. Mărturisesc, spre ruşinea mea, că nu bănuiam deloc cât de important era pentru taica Gobseck să se împace cu acest filfizon.

Tocmai când mă sculam din pat, intră domnul de Trailles. După ce am schimbat complimentele obişnuite, i-am spus:

— Domnule conte, nu văd de ce aţi avea nevoie să vă prezint lui van Gobseck, cel mai politicos şi cel mai puţin gomos dintre toţi capitaliştii. Vă va da bani dacă va avea, sau mai degrabă, dacă veţi prezenta suficiente garanţii.

— Domnule, departe de mine gândul de a vă sili să-mi faceţi un serviciu, chiar dacă mi l-aţi făgăduit.

„Drace! mi-am spus, să-l las oare pe acest individ să creadă că nu mă ţin de cuvânt?”

— Ieri am avut onoarea să vă spun că m-am certat fără rost cu taica Gobseck, continuă el. Dar deoarece este singura persoană din Paris care-ţi poate da o sută de mii de franci imediat, chiar în prima zi a lunii, v-am rugat să ne împăcaţi. Dar să nu mai vorbim despre asta…

Domnul de Trailles îmi aruncă o privire jignitoare, deşi politicoasă, şi dădu să plece.

— Sunt gata să vă însoţesc, i-am spus.

Când am ajuns pe strada Grès, filfizonul începu să privească împrejur cu o atenţie şi o tulburare care mă uimiră. Chipul lui devenea ba verde, ba roşu, ba galben şi când zări poarta casei lui Gobseck i se iviră câteva broboane de sudoare pe frunte. În clipa când coboram din cabrioletă, în strada Grès intră un cupeu. Ochiul de vultur al tânărului zări o femeie în acest cupeu şi pe chipul lui apăru o expresie de bucurie sălbatică. Chemă un băieţel care tocmai trecea pe acolo şi-i dădu să-i ţină calul. Am urcat apoi la bătrânul cămătar.

— Domnule Gobseck, i-am spus, îţi aduc pe unul dintre cei mai buni prieteni ai mei (de care mă feresc ca de dracul), am adăugat eu în şoaptă, la urechea bătrânului. Din consideraţie pentru mine te rog să-l ajuţi (cu dobânda obişnuită) şi să-l scoţi din încurcătură (dacă-ţi convine).

Domnul de Trailles se înclină în faţa cămătarului, se aşeză şi se pregăti să-l asculte, luându-şi un aer slugarnic, a cărui graţioasă josnicie v-ar fi încântat; dar Gobseck rămase

nemişcat, nepăsător, în jilţul său din faţa căminului. Semăna cu statuia lui Voltaire de sub peristilul Teatrului Francez, văzută seara. Îşi ridică puţin, ca şi cum ar fi vrut să salute, tichia veche care-i acoperea creştetul. Craniul lui galben, astfel dezgolit, îl făcea să semene şi mai mult cu statuia de marmură.

— Nu am bani decât pentru clienţii mei, spuse el.

— V-aţi supărat chiar atât de tare pentru că m-am ruinat în altă parte decât la dumneavoastră? răspunse contele râzând.

— V-aţi ruinat? îl îngână Gobseck, zeflemitor.

— Vreţi să spuneţi poate că un om care nu posedă nimic nu poate fi ruinat? Dar vă desfid să găsiţi în tot Parisul un capital mai frumos decât ăsta, strigă filfizonul ridicându-se şi răsucindu-se pe călcâie.

Maimuţăreala asta, Tăcută de altfel cu destulă convingere, nu, reuşi să-l impresioneze pe Gobseck.

— Nu sunt eu oare prietenul intim al familiilor Ronquerolles, de Marsay, Franchessini, al celor două Vandenesse, al familiei Ajuda-Pinto, în sfârşit al tuturor tinerilor celor mai la modă din Paris? La joc, sunt aliatul unui prinţ şi al unui ambasador pe care îi cunoaşteţi. Am veniturile mele la Londra, Carlsbad, Baden şi Bath. Nu este oare aceasta industria cea mai înfloritoare?

— Adevărat.

— Aţi făcut din mine un burete, pe legea mea, şi mă încurajaţi să mă umflu în societate, pentru ca în momentele de criză să mă stoarceţi; dar şi dumneavoastră sunteţi tot un burete, pe care îl va stoarce moartea.

— Posibil!

— Ce v-aţi face fără risipitori? Alcătuim împreună un cuplu aidoma sufletului şi trupului.

— E drept!

— Hai, să dăm mâna, bătrânul meu Gobseck, şi fiţi generos, dacă tot ce am spus este adevărat, drept şi posibil.

— Aţi venit la mine, răspunse cu răceală cămătarul, pentru că Giraird, Palma, Werbrust şi Gigonnet sunt sătui de poliţele dumneavoastră, pe care le oferă pretutindeni cu o pierdere de cincizeci la sută, dar care nu reprezintă de fapt nici douăzeci şi cinci la sută, deoarece nu se oferă pentru ele decât jumătate din valoarea lor. Doamne! Ar fi oare normal să împrumut măcar un singur franc, unui om care are datorii de treizeci de mii de franci şi nu are niciun sfanţ? Aţi pierdut zece mii de franci alaltăieri la balul de la baronul Nucingen.

— Domnule, răspunse contele cu o rară obrăznicie, măsurându-l cu o privire pe bătrân, treburile mele. nu vă privesc. Cine plăteşte la timp nu datorează nimic.

— Adevărat!

— Poliţele mele vor fi achitate.

— Posibil!

— Şi în acest moment singura chestiune care se pune între noi este de a şti dacă prezint garanţii îndestulătoare pentru suma pe care vreau să o împrumut.

— Aşa el

În cameră se auzi uruitul cupeului care se oprea în faţa porţii.

— Mă duc să vă a duc ceva care vă va satisface, poate, exclamă tânărul.

— Oh, fiule! strigă Gobseck, ridicându-se din jilţ şi întinzându-şi braţele spre mine, după ce datornicul ieşi din odaie. Dacă are zălog bun, mi-ai salvat viaţa! Altfel n-aş fi rezistat. Werbrust şi Gigonnet şi-au pus în gând să-mi joace o festă. Datorită ţie, voi râde pe socoteala lor astă-seară. Veselia bătrânului avea ceva înfricoşător. Pentru prima oară îşi manifesta sentimentele în prezenţa

mea. Deşi a fost atât de scurtă, nu voi uita niciodată această veselie.

— Fă-mi plăcerea şi rămâi aici, adăugă el. Deşi acum sunt înarmat şi sigur de lovitura mea, ca vânătorul de tigri care trebuie să învingă sau să moară, mă tem totuşi de ticălosul ăsta elegant.

Se aşeză din nou în jilţul din fata biroului. Faţa îi deveni din nou palidă şi calmă.

— Oh, urmă el întorcându-se spre mine, vei vedea acum făptura aceea minunată, despre care ţi-am vorbit cândva, îi aud paşii aristocratici pe coridor.

Într-adevăr, tânărul reveni ţinând de mână o femeie în care recunoscui pe contesa a cărei deşteptare din somn îmi fusese cândva descrisă de Gobseck – una dintre cele două fiice ale lui moş Goriot.

La început, contesa nu m-a zărit. Eu stăteam în adâncit ura ferestrei, cu faţa lipită de geam. Intrând în camera umedă şi întunecoasă a cămătarului, ea aruncă o privire neîncrezătoare lui Maxime. Era atât de frumoasă, încât în ciuda păcatelor ei o compătimeam. Părea muncită de o spaimă cumplită, iar trăsăturile ei nobile şi mândre aveau o expresie răvăşită, rău ascunsă. Tânărul acela devenise geniul ei rău. Îl admiram pe Gobseck, care ghicise destinul celor două fiinţe cu patru ani în urma, în cea dintâi poliţă

„Desigur, mi-am spus, acest monstru cu chip de înger o domină, folosindu-se de toate slăbiciunile ei: vanitatea, gelozia, plăcerea, ispitele societăţii.”

— Dar până şi virtuţile ei, exclamă vicontesa, au fost nişte arme pentru el; i-a stors lacrimi de devotament, a ştiut să exalte în ea mărinimia firească a femeilor şi a abuzat de dragostea ei pentru a-i vinde atât de scump nişte plăceri criminale.

— Trebuie să vă mărturisesc, spuse Derville, neînţelegând semnele ce i le făcea doamna de

Grandlieu, că nu o compătimeam deloc pe această nenorocită, atât de strălucitoare în ochii lumii şi atât de înfricoşătoare pentru cei care îi puteau citi în suflet. Mă cuprindea însă groaza în faţa asasinului ei, a acestui tânăr cu chip de înger, cu fruntea atât de senină, cu gura atât de fragedă, cu surâsul încântător şi dinţii atât de albi. Amândoi se găseau acum în faţa judecătorului lor care-i cerceta cu privirea întocmai cum un bătrân dominican din veacul al XVI-lea, ar fi privit de sus schingiuirea a doi mauri, în bezna subteranelor sfintei inchiziţii[18].

— Spune-mi, domnule, există vreo posibilitate de a obţine contravaloarea acestor diamante; dar cu condiţia de a-mi păstra dreptul să le răscumpăr? întrebă ea cu o voce tremurătoare, în timp ce-i întindea un sipet.

— Da, doamnă, am intervenit eu, arătându-mă.

Ea mă privi, mă recunoscu şi, străbătută de un fior, îmi aruncă o privire, care în orice ţară înseamnă: Taci!

— O asemenea învoială, am continuat eu, noi o numim vânzare cu drept de răscumpărare şi constă în a ceda o proprietate mobiliară sau imobiliară pentru o anumită perioadă, după expirarea căreia se poate reintra în proprietatea obiectului respectiv, în schimbul unei anumite sume de bani.

Ea respiră uşurată. Contele Maxime încruntă din sprâncene, bănuind pesemne că în schimbul diamantelor, a căror valoare putea să scadă, cămătarul va oferi atunci o sumă mai mică. Gobseck, fără să se clintească parcă, îşi luase lupa şi începuse să cerceteze sipetul.

Nu voi uita niciodată expresia feţei lui, chiar de-ar fi să trăiesc o sută de ani. Obrajii palizi i se coloraseră, ochii lui în care păreau că joacă reflexele pietrelor preţioase, erau mistuiţi de o flacără nefirească. Se ridică, se duse la lumină şi apropie diamantele de gura lui ştirbă, ca şi cum ar fi vrut să le înghită. Bolborosea cuvinte fără şir,

ridicând pe rând spre lumină brăţările, cerceii, colierele, diademele, pentru a le preţălui apele, albeaţa, mărimea; le scotea din sipet, le punea la loc, le ridica iarăşi, le clătina pentru a vedea toate reflexele, cu o patimă mai degrabă de copil decât de bătrân, sau mai bine zis, de copil şi de bătrân laolaltă.

— Frumoase diamante! Ar fi preţuit trei sute de mii de franci înainte de revoluţie. Ce ape! Iată nişte diamante adevărate de Asia, venite din Golconda sau Visapur! Ştiţi ce preţ au? Nu, nu, numai Gobseck ştie să le aprecieze în tot Parisul. Chiar şi pe vremea Imperiului o asemenea podoabă ar fi costat peste două sute de mii de franci.

Şi adăugă, cu un gest scârbit:

— Acum diamantul se depreciază pe zi ce trece. De când s-a încheiat pacea, Brazilia ne-a năpădit cu diamante mai puţin albe decât cele din India. Femeile nu mai poartă asemenea diamante decât la curte. Doamna merge la curte?

În timp ce rostea aceste cuvinte înfricoşătoare, continua să cerceteze fiecare piatră, cu o bucurie de nedescris.

— Fără nicio pată, spuse el. Uite o pată. Uite şi o zgârietură. Frumos diamant.

Faţa lui galbenă era atât de luminată de razele pietrelor, încât îmi veniră în minte acele vechi oglinzi verzui, pe care le găseşti prin hanurile de provincie şi care primesc, fără să întoarcă reflexele luminoase, dând astfel călătorului destul de îndrăzneţ pentru a cuteza să se privească în ele, imaginea unui om lovit de dambla.

— Ei bine? spuse contele atingându-l pe Gobseck pe umăr.

Bătrânul copil tresări. Îşi lăsă jucăriile, le puse pe birou, se aşeză iar în jilţul lui şi redeveni cămătarul aspru, politicos şi rece ca o coloană de marmură.

— Cât vă trebuie?

— O sută de mii de franci pe trei ani, răspunse contele.

— Se poate! spuse Gobseck scoţând dintr-o cutie de lemn roşcat câteva cântare, neasemuit de precise.

Cântări pietrele, evaluând după ochi (Dumnezeu ştie cum!) greutatea monturilor. În tot timpul acestei operaţiuni, pe faţa lui se putea desluşi lupta între bucurie şi asprime. Contesa era cu desăvârşire uluită. Părea că măsoară adâncimea hăului în care cădea. Mai era loc pentru remuşcări în sufletul acestei femei, poate că nu era nevoie decât de un efort, de o mână mărinimoasă pentru a o salva. I-am întins-o pe a mea.

— Aceste diamante sunt ale dumneavoastră, doamnă? am întrebat-o cu o voce limpede.

— Da, domnule, răspunse ea, aruncându-mi o privire plină de mândrie.

— Flecarule, scrie învoiala! îmi spuse Gobseck ridicându-se şi arătându-mi locul lui la birou.

— Doamna este desigur măritată? mai întrebai eu.

Ea dădu din cap.

— Nu voi face actul, strigai eu.

— Dar de ce? întrebă Gobseck.

— De ce? îngânai eu, băgându-l pe bătrân în adâncitura ferestrei, unde îi spusei în şoaptă:

— Pentru că învoiala va fi nulă, având în vedere că această femeie este supusă autorităţii bărbatului ei. Nu vei putea pretinde că nu ştiai acest lucru, el fiind constatat chiar în actul de vânzare. Vei fi deci obligat să înapoiezi diamantele ce-ţi vor fi cedate

şi a căror greutate, valoare şi mărime vor fi specificate în act.

Gobseck mă întrerupse printr-un gest şi se întoarse către cei doi vinovaţi.

— Are dreptate, spuse el. În cazul acesta, se schimbă socoteala. Vă dau optzeci de mii de franci numerar şi-mi lăsaţi diamantele! adăugă el cu o voce surdă şi mieroasă. În materie de bunuri mobiliare, posesiunea lor înseamnă drept de proprietate.

— Păi… protestă tânărul.

— Dacă vă convine, bine, dacă nu, nu, îi răspunse Gobseck, înapoind cutia cu bijuterii contesei, sunt prea multe riscuri.

— Aţi face mai bine să cereţi iertare soţului, i-am spus eu la ureche, aplecându-mă spre ea.

Bătrânul înţelesese desigur cuvintele mele după mişcarea buzelor, îmi aruncă o privire metalică. Tânărul păli. Şovăiala contesei sărea în ochi. Contele se apropie de ca şi, deşi îi vorbea pe şoptite, auzii:

— Adio, scumpă Anastasie, fii fericită! Cât despre mine, mâine nu voi mai avea nicio grijă.

— Domnule, strigă ea către Gobseck, primesc oferta dumitale.

— Fie! Vă lăsaţi cam greu, frumoasă doamnă, îi răspunse bătrânul.

Apoi iscăli un bilet de bancă în valoare de cincizeci de mii ele franci şi-l înmână contesei.

— Şi-acum, continuă el cu un surâs aidoma cu al lui Voltaire, o să completez restul de treizeci de mii de franci, prin poliţe despre care nu se va putea spune că nu sunt valabile. Ba valorează cât nişte lingouri de aur. Domnul mi-a spus adineauri: *„Poliţele mele vor fi achitate”,* adăugă el, arătând tratele subscrise de conte şi protestate toate în ajun, probabil la cererea aceluia dintre confraţii lui, care i le vânduse pe un preţ de nimic.

Tânărul scoase un urlet, care părea să însemne: „Escroc bătrân!”

Taica Gobseck rămase nepăsător şi scoase dintr-o cutie o pereche de pistoale, spunând pe un ton sec:

— În calitate de insultat, eu voi trage primul.

— Maxime, eşti dator să ceri scuze domnului Gobseck, exclamă tremurând contesa, cu o voce blândă.

— Nu voiam să vă insult, bâlbâi tânărul.

— Ştiu, răspunse calm Gobsock, voiaţi doar să nu plătiţi poliţele.

Contesa se ridică, salută şi ieşi, cuprinsă desigur de o spaimă cumplită. Domnul de Trailles se văzu silit să o urmeze; dar mai înainte de a ieşi spuse:

— Dacă veţi comite vreo indiscreţie, domnilor, sângele dumneavoastră sau al meu va curge.

— Amin, răspunse Gobseck, strângându-şi pistoalele. Pentru a-ţi pune în joc sângele, trebuie mai întâi să-l ai, puişorule, şi tu n-ai decât noroi în vene.

După ce uşa se închise şi se auzi uruitul celor două trăsuri, Gobseck se sculă şi începu să ţopăie, spunând mereu

— Am pus mâna pe diamante! Am pus mâna pe diamante! Ce diamante frumoase! Cât sunt de frumoase! Şi destul de ieftine. Ha, ha! Werbrust şi Gigonnet, voi credeaţi că l-aţi tras pe sfoară pe taica Gobseck! *Ego sum papa!*[19] Sunt acum stăpânul vostru, al tuturor! Mi-aţi plătit cu vârf şi îndesat!… Ce mutre caraghioase au să mai facă deseară când între două partide de domino o să le povestesc cum s-au petrecut lucrurile.

Eram uimit de bucuria asta sinistră, de cruzimea asta sălbatică, aţâţată de stăpânirea câtorva pietricele albe. Îmi pierise glasul.

— Ha, ha!! tinere, spuse el. Deseară vom lua masa împreună. Ne vom distra acasă la tine, fiindcă eu nu am gospodărie. Restauratorii ăştia l-ar otrăvi şi pe dracul cu, supele, sosurile şi vinurile lor.

Observându-mi expresia fetei, îşi recăpătă brusc liniştea de gheaţă.

— Nici nu-ţi poţi închipui, spuse el aşezându-se lângă cămin, după ce îşi puse la încălzit o cană cu lapte. Vrei să mănânci acum cu mine? urmă el. Poate că o să ne ajungă pentru amândoi.

— Mulţumesc, i-am răspuns, de obicei nu mănânc până-n prânz.

În clipa aceea se auziră paşi grăbiţi pe coridor. Cineva se opri la uşa lui Gobseck şi bătu de mai multe ori cu furie. Cămătarul aruncă o privire prin ferestruică şi deschise uşa, lăsând să intre un bărbat de vreo treizeci şi cinci de ani, care i se păru desigur inofensiv, în ciuda furiei sale. Noul venit era îmbrăcat foarte simplu şi semăna cu răposatul duce de Richelieu{20}: era contele, pe care probabil că-l cunoaşteţi şi care (iertaţi-mi expresia) avea aerul aristocratic al oamenilor de stat din cartierul dumneavoastră.

— Domnule, spuse el adresându-se lui Gobseck, care redevenise calm, soţia mea a ieşit de aici?

— Tot ce se poate.

— Ei bine, domnule, nu înţelegeţi?

— Nu am avut cinstea să o cunosc pe soţia dumneavoastră, răspunse cămătarul. Am primit foarte multe persoane azi dimineaţă: femei, bărbaţi, domnişoare care semănau cu nişte tineri şi tineri care aduceau a domnişoare. Mi-ar fi foarte greu să…

— Încetaţi cu glumele, domnule, e vorba de doamna care a ieşit tocmai acum de la dumneavoastră.

— Cum aş putea şti dacă dânsa este soţia dumneavoastră, întrebă cămătarul, de vreme ce nu am avut niciodată plăcerea să vă văd?

— Vă înşelaţi, domnule Gobseck, zise contele pe un ton ironic. Ne-am întâlnit într-o dimineaţă în odaia soţiei mele. Veniserăţi să încasaţi o poliţă subscrisă de ea dar pe care nu trebuia s-o plătească.

— Nu era treaba mea să cercetez în ce fel primise valoarea poliţei, răspunse Gobseck, aruncând o privire răutăcioasă contelui. Scontasem poliţa unui confrate al meu. De altfel, urmă cămătarul fără tulburare şi fără grabă, turnându-şi tacticos cafeaua în ceaşcă, îngăduiţi-mi să vă atrag atenţia că nu există niciun temei să credeţi că a veţi dreptul de a-mi face observaţii la mine acasă: sunt major din anul al şaizeci şi unulea al secolului trecut.

— Domnule, aţi cumpărat adineauri la un preţ da nimic nişte bijuterii de familie, care nu aparţineau soţiei mele.

— Deşi nu mă consider obligat să vă pun la curent cu afacerile mele vă voi spune, domnule conte, că dacă doamna contesa v-a luat bijuteriile, s-ar fi cuvenit să-i preveniţi printr-o circulară pe toţi bijutierii, că nu trebuie să le cumpere. Ar fi putut să le vândă cu bucata.

— Domnule, strigă contele, o cunoaşteţi pe soţia mea!

— Zău?

— Ea este supusă autorităţii soţului.

— Posibil.

— Atunci, nu avea dreptul să dispună de acesta diamante…

— Adevărat.

— Ei bine?

— Ei bine, domnule, – o cunosc pe soţia dumneavoastră, fireşte că ea e supusă autorităţii soţului, de altfel ea se află sub autoritatea multora; dar – nu cunosc diamantele dumneavoastră. Dacă doamna contesă semnează poliţe, s-ar putea să se ocupe şi cu comerţul, să cumpere diamante şi să primească diamante ca să le vândă. S-au mai văzut asemenea cazuri!

— Adio, domnule! strigă contele, palid de mânie. Mai sunt pe lumea asta şi tribunale!

— Adevărat.

— Domnul acesta, adăugă el arătând spre mine, a fost martor la vânzare.

— Posibil.

Contele era gata să plece. Deodată, dându-mi seama de gravitatea lucrurilor, am intervenit între cele două părţi.

— Domnule conte, îi spusei, aveţi dreptate, şi desigur că domnul Gobseck nu a greşit nici el cu nimic. Nu veţi putea urmări pe cel care a luat bijuteriile fără să o amestecaţi în treaba asta pe soţia dumneavoastră şi oprobriul nu va cădea numai asupra ei. Sunt avocat, dar mă simt obligat, ca om mai mult decât ca persoană oficială, să vă declar că diamantele despre care vorbiţi au fost cumpărate de domnul Gobseck de faţă cu mine; socot însă că veţi greşi dacă veţi contesta legalitatea acestei vânzări. De altfel obiectele în chestiune nu ar putea fi recunoscute decât cu greu. În fapt, aţi avea dreptate, dar în faţa justiţiei, aţi pierde. Domnul Gobseck e prea cinstit ca să nege că această vânzare a fost făcută în folosul lui, cu atât mai mult cu cât conştiinţa şi simţul datoriei mă silesc să o mărturisesc. Dar dacă veţi intenta proces, domnule conte, rezultatele ar fi îndoielnice. Vă sfătuiesc deci să cădeţi la învoială cu domnul Gobseck, care poate invoca buna lui credinţă, dar căruia în orice caz va trebui să-i înapoiaţi suma fixată ca preţ al vânzării. Ar fi bine să consfinţiţi la un contract de vânzare cu drept de răscumpărare pe termen de şapte sau opt luni, poate chiar un an, interval care v-ar îngădui să înapoiaţi suma împrumutată de doamna contesă, în afară de cazul când prefera ţi să răscumpăraţi chiar astăzi obiectele, oferind garanţii pentru plata sumei.

Cămătarul continua să înmoaie pâinea în cafea şi să mănânce cu aerul cel mai nepăsător, dar când auzi cuvântul „învoială”, mă privi ca şi cum mi-ar fi spus:

„Ia te uită, şmecherul! Ştie să profite de pe urma lecţiilor mele.”

I-am aruncat la rându-mi o privire, pe care a înţeles-o de minune. Afacerea era îndoielnică şi destul de murdară; trebuia să se ajungă cât mai repede la o învoială. Gobseck n-avea cum să nege cumpărarea, căci eu aş fi spus adevărul. Contele îmi mulţumi printr-un surâs binevoitor. După tocmeală, în cursul căreia Gobseck dădu dovadă de o iscusinţă şi de o lăcomie care ar fi întrecut arta diplomatică a unui întreg congres, am pregătit un act prin care contele recunoştea că primise din partea cămătarului suma de optzeci şi cinci mii de franci, inclusiv dobânzile, după achitarea căreia Gobseck se obliga să înapoieze diamantele contelui.

— Ce jaf! exclamă soţul semnând. Cum aş putea arunca o punte peste prăpastia asta?

— Domnule, rosti Gobseck pe un ton grav, aveţi mulţi copii?

Contele tresări la auzul acestei întrebări, ca şi cum, asemenea unui medic atotştiutor, cămătarul ar fi pus fără veste degetul pe rană. Soţul nu răspunse.

— Ei bine, vorbi mai departe Gobseck, înţelegând ce însemna durerea mută a contelui, vă ştiu pe de rost viaţa. Această femeie este un demon, pe care probabil ce-l mai iubiţi; vă înţeleg, m-a tulburat şi pe mine. Poate că aţi vrea să vă salvaţi averea, să o păstraţi pentru unul sau doi din copiii dumneavoastră. Ei bine, aruncaţi-vă în vâltoarea lumii, jucaţi, pierdeţi averea aceasta, vizitaţi-l mereu pe Gobseck. Lumea va spune că sunt un evreu, un arab, un cămătar, un pirat, că v-am ruinat! Puţin îmi pasă! Dacă cineva mă insultă, îl dobor; nimeni nu mânuieşte mai bine pistolul şi sabia ca umilul dumneavoastră servitor. Asta o ştie oricine! Apoi, găsiţi-vă un prieten, dacă puteţi întâlni ceva de soiul ăsta, căruia să-i vindeţi de formă averea dumneavoastră. Nu se numeşte

aceasta un fideicomis[21]? întrebă el întorcându-se spre mine.

Contele, care părea dus pe gânduri, ne părăsi spunând:

— Veţi avea banii mâine, domnule, pregătiţi diamantele.

— Pare prost ca un om cinstit, îmi spuse rece Gobseck după plecarea contelui.

— Mai degrabă prost ca un om stăpânit de patimă.

— Contele îţi datorează onorariul pentru întocmirea actului, îmi strigă el în clipa când mă îndreptam spre uşă.

Într-o dimineaţă, la câteva zile după această întâmplare, care mă iniţiase în misterele înfricoşătoare ale unei femei din lumea bună, contele intră în biroul meu.

— Domnule, spuse el, am venit să vă consult într-o chestiune foarte gravă. Vă declar că am toată încrederea în dumneavoastră şi sper să vi-o dovedesc. Purtarea pe care aţi avut-o faţă de doamna de Grandlieu este mai presus de orice laudă.

— Vedeţi deci, doamnă, spuse avocatul către vicontesă, că mi-aţi plătit înmiit preţul unei acţiuni atât de simple.

M-am înclinat respectuos şi i-am răspuns că îmi făcusem numai datoria de om cinstit, atât şi nimic mai mult.

— Domnule, mi-a spus contele, am luat foarte multe informaţii asupra ciudatului personaj căruia îi datoraţi situaţia dumneavoastră de astăzi. Pe cât îmi pot da seama, Gobseck este un filosof din şcoala cinicilor. Ce părere aveţi despre cinstea lui?

— Domnule conte, Gobseck este binefăcătorul meu… cu dobândă de cincisprezece la sută, am adăugat râzând. Dar zgârcenia lui nu mă poate face să-i dezvălui caracterul în faţa unui necunoscut.

— Vorbiţi, vă rog! Sinceritatea nu poate dăuna nici lui Gobseck şi nici dumneavoastră. Nici nu mă aştept să descopăr un înger în persoana unui cămătar.

— Taica Gobseck, urmai eu, este adânc convins de un principiu, care stă la temelia întregii sale activităţi. După el, banul este o marfă care poate fi vândută, scump sau ieftin, de la caz la caz, fără să-ţi pătezi în vreun fel conştiinţa. În ochii lui, capitalistul este un personaj care intră în mod anticipat ca asociat în afacerile şi speculaţiile rentabile, prin dobânda pe care o cere pentru banii lui. Lăsând de o parte principiile financiare şi observaţiile lui filosofice asupra sufletului omenesc, care-i îngăduie să se comporte în aparenţă ca un cămătar, sunt adânc convins că, de îndată ce iese din sfera afacerilor, este cel mai sensibil şi cel mai cinstit om din întreg Parisul. În el trăiesc doi oameni: un avar şi un filosof, unul e meschin, celălalt e generos. Dacă va fi să mor, tutorele viitorilor mei copii va fi el. Iată cum mi-a dezvăluit experienţa caracterul lui Gobseck. Nu cunosc nimic din trecutul lui. S-ar putea să fi fost pirat, poate că a străbătut întreaga lume făcând trafic de diamante sau de oameni, de femei, sau de secrete de stat, dar vă jur că nu există suflet omenesc mai călit şi mai încercat ca al lui.

În ziua când i-am adus suma prin care îmi achitam complet datoria faţă de el, l-am întrebat, desigur cu oarecare ocoluri, ce l-a făcut să-mi ceară dobânzi atât de mari şi care a fost motivul pentru care, vrând să-mi facă un bine, mie, prietenului său, nu mi l-a făcut până la capăt.

— Fiul meu, te-am scutit de recunoştinţă, dându-ţi dreptul de a crede că nu-mi datorezi nimic; în felul acesta, suntem cei mai buni prieteni din lume. Răspunsul acesta, domnule, vi-l dezvăluie pe om mai bine decât orice cuvinte.

— Hotărârea mea este luată, îmi spuse contele. Pregătiţi actele necesare pentru a preda lui

Gobseck proprietatea bunurilor mele. Vă încredinţez numai dumneavoastră, domnule, redactarea unui act secret, prin care el va declara că această vânzare este simulată şi se va obliga să înmâneze averea mea, administrată aşa cum va crede el de cuviinţă, fiului meu cel mai mare, când acesta va deveni major. Şi acum, domnule, trebuie să vă mai spun ceva: mă tem să ţin la mine acest act atât de important. Nu am curajul să-l încredinţez fiului meu, deoarece cunosc dragostea pe care o poartă mamei sale. În felul acesta, totul este prevăzut.

Contele tăcu o clipă. Părea foarte neliniştit.

— Vă rog să mă scuzaţi, urmă el, sunt tare suferind, starea sănătăţii mele mă îngrijorează. De curând am avut mari supărări şi aceasta este pricina pentru care trebuie să iau asemenea măsuri importante.

— Domnule, i-am spus eu, îngăduiţi-mi să vă mulţumesc mai întâi pentru încrederea pe care mi-o acordaţi. Dar trebuie să o îndreptăţesc atrăgându-vă atenţia că prin aceste măsuri îi dezmoşteniţi de tot pe… ceilalţi copii. Ei poartă numele dumneavoastră. Chiar dacă ei n-ar fi decât copiii unei femei iubite odinioară, dar astăzi decăzută, şi tot ar avea dreptul la o anumită existenţă. Vă declar că nu voi primi misiunea cu care vreţi să mă onoraţi, dacă nu veţi îngriji şi de soarta lor.

Aceste cuvinte îl tulburară peste măsură pe conte. Ochii i se umeziră. Îmi strânse mâna, spunând:

— Nu vă cunoşteam încă bine. Mi-aţi pricinuit şi bucurie, şi durere totodată. Vom stabili în prevederile actului partea ce li se cuvine acestor copii…

L-am însoţit până la uşa biroului meu şi mi s-a părut că citesc pe faţa lui mulţumirea sufletească pe care i-o pricinuia acest act de dreptate.

— Iată deci, Camelia, cum apucă tinerele femei pe calea pierzaniei. Uneori e de ajuns un dans, o melodie cântată la pian, o plimbare la ţară, pentru a pricinui o nenorocire îngrozitoare. Poţi aluneca în prăpastie ascultând îndemnurile vanităţii, orgoliului, încrezându-te într-un surâs, din nebunie sau din nesocotinţă! Ruşinea, Remuşcarea şi Mizeria sunt cele trei Furii în mâinile cărora cad negreşit femeile de îndată ce depăşesc marginile…

— Sărmana Camelia, pică de somn, spuse vicontesa întrerupându-l pe avocat. Du-te, fata mea, du-te la culcare, sufletul tău nu are nevoie de pilde atât de înfricoşătoare ca să rămână curat şi plin de virtute.

Camelia de Grandlieu înţelese vorbele mamei sale şi plecă.

— Ai mers puţin cam prea departe, dragul meu Derville, spuse vicontesa, avocaţii nu sunt nici mame, nici propovăduitori.

— Dar ziarele sunt de o mie de ori mai…

— Sărmanul meu Derville! îi tăie vorba vicontesa, nu te mai recunosc. Îţi închipui că fiica mea citeşte ziarele? Povesteşte mai departe, adăugă ea după o clipă.

— Au trecut trei luni de la ratificarea vânzării efectuate de către conte în folosul lui Gobseck…

— Acum, că fiica mea nu mai e de faţă, poţi pronunţa numele contelui de Restaud, spuse vicontesa.

— Fie! continuă avocatul. Mult timp după scena aceea, nu primisem încă actul ce trebuia să rămână în mâinile mele. La Paris, avocaţii sunt prinşi într-un vârtej care-i face să nu se mai poată ocupa de afacerile clienţilor lor decât în măsura în care se ocupă şi aceştia de ele, în afară de excepţiile pe care ştim să le facem. Totuşi, într-una dintre zilele când cămătarul lua masa la mine, l-am întrebat, la sfârşitul mesei, dacă ştie de ce domnul de Restaud nu-mi mai dădea niciun semn de viaţă.

— Are motive cât se poate de întemeiate. Contele este pe moarte. Omul ăsta este una dintre acele fiinţe simţitoare, care, neştiind să lupte împotriva necazurilor, se lasă ucis de ele. Viaţa este o muncă, un meşteşug pe care trebuie să te osteneşti să-l înveţi. Atunci când un om a cunoscut viaţa, trecând prin durerile ei, fibrele sufletului lui se oţelise şi capătă o oarecare mlădiere, care-i îngăduie să-şi stăpânească sentimentele; nervii lui devin un fel de arcuri de oţel, care se îndoaie fără să se rupă; dacă stomacul este sănătos, un om astfel pregătit poate trăi tot atât de mult cât şi cedrii Libanului, care, trebuie să recunoşti, sunt nişte copaci fără pereche.

— Contele e chiar pe moarte? l-am întrebat.

— Se prea poate, mi-a răspuns Gobseck. Succesiunea lui va fi o afacere grasă pentru dumneata.

L-am privit şi i-am spus, încercând să-i pătrund intenţiile.

— Spune-mi, te rog, de ce eu şi contele suntem singurele persoane cărora le arăţi interes?

— Pentru că sunteţi singurii care v-aţi încredinţat mie fără tertipuri, mi-a răspuns el.

Deşi eram îndreptăţit să cred, în urma acestui răspuns, că Gobseck nu va abuza de situaţie, dacă actul secret se va pierde, m-am hotărât totuşi să-l vizitez pe conte. Sub cuvânt că am treabă, am plecat.

Curând am ajuns la locuinţa lui de pe strada Helder. Am fost condus într-un salon, în care contesa se juca cu copiii. Când valetul mă anunţă, contesa se ridică brusc, veni în întâmpinarea mea şi se aşeză tăcută, arătându-mi cu mâna un fotoliu de lângă cămin. Îşi pusese pe faţă masca de nepătruns a femeilor de lume, care ştiu atât de bine să-şi ascundă pasiunile. Necazurile îi ofiliseră de pe acum faţa; rămăseseră numai trăsăturile ei minunate, ca unica mărturie a frumuseţii trecute.

— Doamnă, trebuie neapărat să vorbesc cu domnul conte…

— Veţi fi deci mai privilegiat decât mine, mă întrerupse ea. Domnul de Restaud nu vrea să vadă pe nimeni, cu chiu cu vai se lasă examinat de medic. Refuză orice îngrijire; chiar şi pe ale mele. Bolnavii au atâtea ciudăţenii! Se poartă ca nişte copii, nu ştiu ce vor.

— Poate că asemenea copiilor, ştiu prea bine ce vor.

Contesa roşi. Mă cam căiam de această replică, demnă de Gobseck.

— Dar, urmai eu ca să schimb vorba, mi se pare cu neputinţă ca domnul Restaud să stea tot timpul singur.

— Fiul lui cel mare e lângă el, spuse ea.

În zadar o cercetai cu privirea – de data aceasta, contesa nu mai roşi, şi mi se păru că se înverşuna să nu mă lase să-i pătrund tainele.

— Trebuie să înţelegeţi, doamnă, că nu vreau să fiu indiscret, cerând această întrevedere. Sunt în joc interese foarte importante… Îmi muşcai buzele, dându-mi seama că alesesem o cale greşită. De altfel contesa profită numaidecât de zăpăceala mea.

— Interesele mele nu sunt deosebite de cele ale soţului meu, spuse ea. Nu există niciun motiv să nu puteţi discuta cu mine.

— Chestiunea pentru care am venit nu-l priveşte decât pe domnul conte, am răspuns. eu cu hotărâre în glas.

— Îi voi comunica dorinţa dumneavoastră de a-l vedea.

Tonul politicos cu care rosti această frază şi întreaga ei ţinută nu m-au putut înşela: am înţeles că nu-mi va îngădui niciodată să mă apropii de soţul ei. Am mai vorbit puţin despre o seamă de lucruri neînsemnate, pentru ca s-o pot urmări pe contesă; dar, ca toate femeile care şi-au pus în gând ceva, ea ştia să se prefacă, atingând acea

perfecţiune rară, care, la femei, reprezintă cel mai înalt grad al perfidiei. Îndrăznesc să afirm că mă aşteptam la orice din partea ei, chiar şi la o crimă. Această presimţire se întemeia pe ceea ce înţelegeam din gesturile, privirile, purtările şi chiar inflexiunile vocii ei.

Am plecat.

Acum vă voi descrie întâmplările cu care se încheie această aventură, adăugând o serie de fapte care mi-au fost dezvăluite cu timpul, precum şi amănuntele pe care perspicacitatea lui Gobseck sau a mea le-a putut surprinde. Din clipa în care contele de Restaud s-a prefăcut că se aruncă în vâltoarea plăcerilor şi că vrea să-şi risipească averea, au avut loc între cei doi soţi scene nebănuite de nimeni, care au îngăduit contelui să-şi facă o părere şi mai proastă despre soţia sa decât până atunci. De îndată ce s-a îmbolnăvit şi nu s-a mai putut scula din pat, a început să-şi manifeste ura faţă de soţia şi cei doi copii mai mici; le-a interzis să intre în camera lui, iar atunci când au încercat să nu ţină seama de acest ordin, domnul de Restaud a avut asemenea crize, încât medicul a stăruit foarte serios pe lângă contesă şi a obţinut ca ordinele soţului ei să nu mai fie nesocotite.

Desigur că doamna de Restaud, văzând că pământurile, proprietăţile familiei şi chiar casa în care locuia, trec treptat în mâinile lui Gobseck care părea să-l întruchipeze pe căpcăunul din poveşti, înghiţindu-le averea, a înţeles planurile soţului ei. Domnul de Trailles, fiind pe atunci prea hărţuit de creditorii lui, plecase în Anglia. Numai el ar fi putut să o pună la curent pe contesă cu măsurile luate de domnul de Restaud împotriva ei, la propunerea lui Gobseck. Se spune că ea a rezistat foarte mult până să-şi pună semnătura, fără de care, potrivit legilor noastre, actele de vânzare nu sunt valabile. Ea credea că soţul ei îşi transformă averea în titluri şi că puţinele poliţe care o reprezentau fuseseră depuse în vreo casetă, la

vreun notar sau poate la bancă. După socotelile ei, domnul de Restaud trebuia totuşi să aibă un act prin care fiul său mai mare să poată reintra în proprietatea bunurilor la care ţinea mai mult. De aceea ea luase hotărârea de a ţine sub cea mai strictă supraveghere camera soţului ei.

Începu să domnească ca un despot în casă, spionând în dreapta şi în stânga. Stătea toată ziua în salonul de lângă camera contelui, de unde putea să desluşească până şi ş o apt el e şi mişcările lui cele mai neînsemnate. Noaptea, punea să i se aducă un pat tot în salonul acela, în care de altfel, stătea trează. mai tot timpul. Faţă de doctor, ca arăta un interes deosebit. Devotamentul acesta stârni admiraţie. Ştia să ascundă, cu iscusinţa făţarnicilor, antipatia pe care o avea faţă de ea domnul de Restaud şi juca atât de perfect rolul îndureratei, încât i se duse vestea.

Câteva bigote crezură chiar că în felul acesta contesa îşi răscumpăra păcatele. De fapt ea era urmărită de gândul mizeriei care o aştepta după moartea contelui, dacă nu va fi destul de dibace în aceste momente.

Iată cum, deşi alungată de lângă patul de suferinţă în care se chinuia soţul ei, această femeie urzise un cerc magic în jurul lui.

Departe şi totuşi aproape de el, căzută în dizgraţie şi totuşi atotputernică, apărea ca o soţie devotată, dar de fapt îi aştepta moartea pentru a pune mâna pe avere, întocmai ca acea gânganie de câmp ghemuită în fundul gropii de nisip săpată în formă de spirală, care-şi pândeşte prada, ascultând căderea fiecărui firicel de nisip. Chiar şi judecătorul cel mai sever ar fi recunoscut că femeia asta îşi iubea la nebunie copiii. Se spune că moartea tatălui ei a fost pentru ea o lecţie. Îşi idolatriza copiii şi de aceea şi-a ascuns păcatele în faţa lor, vârsta lor i-a îngăduit să-şi atingă ţelul şi să se facă iubită de ei, dându-le cea mai bună şi mai strălucită educaţie.

Mărturisesc că nu-mi pot înăbuşi sentimentul de admiraţie şi compătimire fată de această femeie, sentiment pentru care Gobseck mă lua mereu în râs. Pe vremea aceea, contesa, care îşi dădea seama de ticăloşia lui Maxime, răscumpără prin lacrimi amare greşelile trecutului. Aceasta este părerea mea. Oricât de respingătoare erau măsurile pe care le lua pentru a recâştiga averea soţului ei, ele izvorau din dragostea de mamă şi din dorinţa ei de a repara greşelile săvârşite faţă de copii. Şi în afară de aceasta, poate că, aşa cum se întâmplă cu unele femei care au trecut prin furtuna patimilor, simţea nevoia să redevină virtuoasă. Poate că nu a cunoscut preţul virtuţii decât în clipa când a cules fructele amare ale păcatelor ei. Ori de câte ori tânărul Ernest ieşea din camera tatălui său, era supus unui interogatoriu sever în legăturii cu tot ceea ce spusese sau făcuse contele. El îi făcea mamei lui pe plac, crezând că nerăbdarea ei izvorăşte dintr-un sentiment de dragoste pentru conte, ba chiar îi spunea mai mult decât întreba ea.

Vizita mea a fost pentru contesă o străfulgerare, a făcut-o să vadă în mine un instrument al răzbunării contelui. De aceea hotărî să nu-mi îngăduie să mă apropii de muribund. Presimţind o nenorocire, cu doream neapărat să-l văd pe contele de Restaud, mai ales că eram neliniştit de soarta actului; dacă acesta ar fi căzut în mâinile contesei, ea ar fi putut să-l folosească şi atunci ar fi început o serie nesfârşită de procese între ea şi Gobseck. Îl cunoşteam prea bine pe cămătar pentru a-mi da seama că nu va înapoia niciodată averea contesei şi existau nenumărate posibilităţi de interpretare termenilor acestui act, ale cărui prevederi nu puteau fi înfăptuite decât de mine. În dorinţa de a preîntâmpina atâtea nenorociri, m-am dus încă o dată la contesă.

— Am observat, doamnă, spuse Derville adresându-se vicontesei de Grandlieu pe un ton

confidenţial, am observat că există anumite fenomene morale cărora nu li se acordă destulă atenţie în societate. Fiind din fire înclinat spre observaţie, am ajuns fără să vreau ca în afacerile de care mă ocup şi în care pasiunile sunt puternic puse în mişcare, să-mi exercit acest spirit de analiză. Am privit întotdeauna cu un sentiment de mirare mereu reînnoit, faptul că gândurile tainice şi ideile a doi adversari sunt totdeauna ghicite reciproc. Uneori cei doi duşmani au aceeaşi luciditate de gândire, aceeaşi forţă de pătrundere intelectuală, ca şi doi îndrăgostiţi, care ghicesc unul în sufletul celuilalt.

De aceea, când ne-am aflat faţă în faţă, contesa şi cu mine, am înţeles dintr-odată pricina antipatiei pe care o nutrea pentru mine, deşi îşi ascundea sentimentele sub masca cea mai graţioasă a politeţii şi a bunăvoinţei. Era silită să se destăinuiască în faţa mea şi e cu neputinţă ca o femeie să nu urască pe bărbatul în faţa căruia trebuie să roşească. Ea ghicise că deşi soţul ei mi se încredinţase pe deplin, nu-mi dăduse încă pe mână averea. Convorbirea dintre noi, de a cărei relatare vă scutesc, mi-a rămas vie în amintire, ca una dintre bătăliile cele mai periculoase pe care a trebuit să le dau.

Contesa, înzestrată din fire cu toate însuşirile necesare pentru a fermeca, s-a arătat rând pe rând mlădioasă, mândră, linguşitoare şi încrezătoare; a încercat chiar să-mi aţâţe curiozitatea, să-mi cucerească inima, pentru a mă domina: dar a dat greş. Când m-am ridicat să plec, am surprins în ochii ei o sclipire de furie şi de ură, de care m-am cutremurat. Ne-am despărţit duşmani. Ar fi vrut să mă nimicească, mie însă mi-era milă de ea, simţământ care, pentru anumite caractere echivalează cu cea mai groaznică jignire. Simţământul acesta a răzbătut în ultimele cuvinte pe care i le-am spus. I-am sădit, cred, o spaimă

cumplită în suflet, spunându-i că oricum va proceda, va fi în orice caz ruinată.

— Dacă l-aş putea vedea pe domnul conte, cel puţin averea copiilor dumneavoastră…

— Voi fi la discreţia dumneavoastră, îmi tăie ea vorba, cu un gest dispreţuitor. De vreme ce pusesem problema atât de limpede, m-am hotărât ca salvez această familie de la mizeria care o aştepta. Eram decis să săvârşesc chiar şi falsuri judiciare, pentru a-mi atinge scopul. Iată cum am procedat. L-am pus sub urmărire pe contele de Restaud pentru o datorie fictivă în favoarea lui Gobseck şi am obţinut condamnarea lui. Contesa a ascuns această procedură, dar în felul acesta am obţinut dreptul de a sigila averea contelui, după moartea lui. L-am cumpărat pe unul dintre servitori şi am obţinut de la el făgăduiala că de îndată ce contele va fi pe pragul morţii, va veni să mi anunţe, chiar şi la miezul nopţii, ca să pot interveni imediat şi, ameninţând-o pe contesă cu punerea neîntârziată a sigiliilor, să pot salva în felul acesta actul secret. Am aflat mai târziu că femeia aceasta studia. codul în timp ce auzea gemetele bărbatului ei în agonie.

Dacă s-ar descoperi un mijloc de a zugrăvi gândurile oamenilor, cât de înfricoşătoare ar fi tablourile care înfăţişează sufletele celor din jurul patului unui muribund! Şi întotdeauna pricina intrigilor care se urzesc, a planurilor care se pun la cale, este averea!

Să lăsăm însă amănuntele astea destul de plicticoase, dar care v-au înlesnit să înţelegeţi suferinţele acestei femei, ale soţului ei, şi care v-au dezvăluit poate secretele câtorva căsnicii asemănătoare. De două luni, contele de Restaud, împăcat cu propria-i soartă, zăcea la pat, singur, în camera lui. O boală nimicitoare îi vlăguise cu încetul trupul şi mintea. Stăpânit de acele manii bolnăvicioase, a căror ciudăţenie pare

inexplicabilă, nu dădea voie să se deretice în camera lui, refuza orice fel de îngrijiri şi chiar să i se facă patul. Aceasta apatie totală îşi pusese pecetea şi în jurul lui: obiectele din odaie erau aruncate vraişte; mobilele cele mai preţioase erau acoperite de praf şi pânze ele păianjen. Deşi pe vremuri fusese bogat şi foarte rafinat în gusturi, se complăcea acum să privească tabloul jalnic al camerei lui, în care căminul, biroul şi scaunele erau încurcate cu obiecte trebuincioase unui bolnav: sticluţe goale sau pline, aproape toate murdare, rufe risipite, farfurii sparte – în faţa căminului se vedea un vas pentru încălzitul patului, apoi o putină, încă plină cu apă minerală. Fiecare amănunt al acestui haos respingător îţi dădea simţământul nimicniciei. Moartea se furişa în lucruri, înainte de a-l năpădi pe om. Contele ura lumina, obloanele ferestrelor rămâneau închise şi întunericul sporea şi mai mult aspectul sumbru al acestei triste încăperi.

Bolnavul slăbise peste măsură. Numai ochii, în care părea că se refugiul se toată viaţa, îi rămăseseră strălucitori. Paloarea obrajilor lui te înspăimânta, ca şi părul, crescut sălbatic, pe care nu voi se să-l tundă niciodată şi care-i cădea în şuviţe lungi peste obraji, lipindu-se de ei. Semăna cu pustnicii fanatici din deşert. Suferinţa stingea toate sentimentele omeneşti în omul acesta, în vârstă de numai cincizeci de ani, pe care odinioară întreg Parisul îl cunoscuse ca un om atât de inteligent şi fericit.

La începutul lunii decembrie a anului 1824, într-o dimineaţă îşi îndreptă privirile spre fiul său Ernest, care stătea la picioarele patului şi se uita melancolic la el.

— Te doare? îl întrebă tânărul viconte.

— Nu! răspunse el cu un surâs înspăimântător: toată durerea este *aici şi în jurul inimii.*

Şi după ce arătă spre cap cu mâna, apăsă cu degetele descărnate pe pieptul scobit. Lui Ernest îi

dădură lacrimile.

— De ce nu vine domnul Derville? întrebă contele pe valetul său, pe care-l credea foarte devotat, dar care de fapt era omul contesei.

— Cum se poate una ca asta, Maurice? strigă muribundul, care se ridicase într-o rână şi părea că şi-a recăpătat luciditatea. Este a şaptea sau a opta oară în timp de cincisprezece zile că te trimit la avocatul meu, şi tot nu a venit? Credeţi că vă puteţi bate joc de mine? Du-te imediat la avocat, adu-mi-l încoace. Dacă nu-mi îndeplineşti porunca, mă scol şi mă duc chiar eu.

— Doamnă, îi spuse valetul contesei ieşind din camera contelui, aţi auzit ce-a spus domnul conte; ce trebuie să fac?

— Te vei preface că te duci la avocat şi te vei reîntoarce spunând că este plecat undeva la şaizeci de kilometri de aici, pentru un proces foarte important. Vei adăuga că reîntoarce la sfârşitul săptămânii.

„Bolnavii se lasă uşor amăgiţi asupra sorţii lor, gândi contesa, aşa încât va aştepta întoarcerea lui Derville.”

În ajun doctorul declarase că nu ştia sigur dacă soţul ei va mai trăi douăzeci şi patru de ore. Când, după două ore, valetul se întoarse la stăpânul lui cu răspunsul acela care-i lua orice nădejde, muribundul se arătă foarte neliniştit.

— Doamne, Dumnezeule! bolborosi el de câteva ori, nu mai am încredere decât în tine.

Îl privi timp îndelungat pe fiul său, apoi îi spuse cu o voce stinsă:

— Ernest, copilul meu, eşti foarte tânăr, dar ai o inimă bună şi înţelegi desigur sfinţenia făgăduinţei făcute unui muribund, unui tată. Te simţi în stare să păstrezi un secret, să-l îngropi în tine, astfel încât nici măcar mama ta să nu-l bănuiască? Astăzi, fiul meu, în casa asta nu mai pot avea încredere în nimeni altcineva în afară de tine. N-ai să trădezi această încredere?

— Nu, tată.

— Ei bine, Ernest, peste câteva clipe îţi voi înmâna un plic, sigilat, care aparţine domnului Derville; îl vei păstra în aşa fel încât nimănui să nu-i dea prin gând că se află la tine, te vei strecura în afara casei şi-l vei arunca în cutia poştală de la capătul străzii.

— Da, tată.

— Pot să mă bizui pe tine?

— Da, tată.

— Vino să te îmbrăţişez, scumpul meu copil, în felul acesta îmi faci moartea mai puţin amară. Peste şase sau şapte ani, vei înţelege ce însemnătate are această taină şi atunci vei fi răsplătit pentru iscusinţa şi devotamentul tău, atunci vei afla cât te-am iubit. Lasă-mă singur o clipă şi nu da voie nimănui să intre aici.

Când ieşi, Ernest o văzu pe mama lui stând în picioare în mijlocul salonului.

— Ernest, îi spuse ea, vino încoace.

Se aşeză şi luându-l pe Ernest între genunchi, îl strânse cu putere la piept şi îl sărută.

— Ernest, tata ţi-a vorbit?

— Da, mamă.

— Ce ţi-a spus?

— Nu pot să spun, mamă.

— A, scumpul meu copil, strigă contesa, strângându-l şi mai tare, câtă bucurie îmi faci când te văd atât de discret! Să nu minţi şi să nu-ţi calci cuvântul, iată două principii ce nu trebuie să le uiţi niciodată.

— Ce frumoasă eşti, mamă! Tu n-ai minţit niciodată, sunt sigur.

— Uneori, scumpul meu Ernest, am minţit. Da, mi-am călcat cuvântul în împrejurări în care nici legi le nu în a i au preţ. Ascultă, Ernest, eşti destul de mare şi destul de înţelegător ca să-ţi dai seama că tatăl tău mă respinge, că nu primeşte îngrijirile

mele, şi asta nu este firesc, pentru că ştii cât îl iubesc.

— Da, mamă.

— Bietul meu copil, continuă contesa plângând. Nenorocirea asta este rodul unor urzeli duşmănoase; nişte oameni răi au încercat să mă îndepărteze de tatăl tău, pentru a-şi satisface lăcomia. Ei vor să ne răpească averea, să pună mâna pe ea. Daca tatăl tău ar fi sănătos, neînţelegerea dintre noi ar înceta curând, m-ar asculta şi, fiind bun şi iubitor din fire, şi-ar recunoaşte greşeala; dar mintea lui rătăcită şi din pricina bolii, prejudecăţile pe care le avea în privinţa mea s-au prefăcut într-o idee fixă, într-un fel de nebunie. Slăbiciunea pe care o are tatăl tău pentru tine e încă o dovadă că mintea lui nu este sănătoasă. N-ai observat, oare, înainte de a se îmbolnăvi că îi iubeşte pe Pauline şi pe Georges mai puţin decât pe tine. Acum, tot ce face e numai din capriciu. Dragostea ce ţi-o poartă l-ar putea îndemna să-ţi dea unele porunci. Dacă nu vrei să-ţi ruinezi familia, îngerul meu, şi dacă nu vrei să-ţi vezi într-o bună zi mama cerşind o bucată de pâine: trebuie să-mi spui totul…

— Ah! strigă contele care, deschizând uşa, se arătă deodată – aproape gol, uscat şi descărnat ca un schelet.

Strigătul acesta înăbuşit o impresionă puternic pe contesă, care rămase nemişcată, împietrită de uimire. Soţul ei era atât de slab şi de palid, încât ai fi zis că ieşise din mormânt.

— Mi-ai amărât viaţa şi vrei să-mi tulburi şi moartea, să otrăveşti mintea fiului meu, să faci din el un păcătos, strigă el cu o voce spartă.

Contesa se aruncă la picioarele muribundului, pe care ultimele emoţii ale vieţii îl făceau aproape hidos, şi începu să verse valuri de lacrimi.

— Iertare! Iertare! strigă ea.

— Dar ţie ţi-a fost vreodată milă de mine? o întrebă el. Te-am lăsat să-ţi risipeşti averea, acum

vrei să o distrugi şi pe a mea, vrei să-mi ruinezi fiul!

— Bine, fie, n-avea milă de mine, fii neîndurător, dar copiii?… Sileşte-o pe văduva ta să trăiască într-o mănăstire, mă voi supune, ca să-mi răscumpăr greşelile pe care le-am săvârşit faţă de tine, voi face tot ce vei porunci; numai copiii să fie fericiţi! Ah, copiii, copiii!

— Nu am decât un copil, răspunse contele întinzându-şi braţul descărnat, ca un simbol al desperării, spre fiul său.

— Iertare! M-am pocăit!… strigă contesa înconjurând cu braţele, picioarele umede ale soţului ei.

Hohotele plâns o împiedicau să vorbească şi din gâtlejul ei încins ieşeau cuvinte fără şir.

— După cele ce i-ai spus lui Ernest, îndrăzneşti să vorbeşti de pocăinţă! rosti muribundul şi o trânti pe contesă, împingând-o cu piciorul.

— Mă înspăimânţi, adăugă el cu o răceală care avea ceva înfricoşător. Ai fost o fiică rea, ai fost o soţie rea, vei fi o mamă rea.

Nenorocita căzu leşinată. Muribundul se întoarse în patul lui, se culcă şi peste câteva ore pierdu cunoştinţa. Veniră preoţii, ca să-l împărtăşească. Pe la miezul nopţii şi-a dat sufletul. Emoţiile elin dimineaţa acelei zile îi storseseră şi ultima picătură de vlagă. La miezul nopţii am sosit şi eu, împreună cu taica Gobseck. Profitând de neorânduiala care domnea peste tot, ne-am furişat în salonaşul de lângă camera mortului şi i-am găsit acolo pe cei trei copii plângând între doi preoţi, ce trebuiau să petreacă noaptea lângă cadavru. Ernest veni la mine şi-mi spuse că mama lui doreşte să rămână singură în camera contelui.

— Nu intraţi, îmi spuse el, pe un ton uimitor de energic. Se roagă!

Gobseck începu să râdă, cu râsul lui înfundat. Eram prea mişcat de sentimentele pe care le citeam pe faţa lui Ernest, pentru a putea împărtăşi

gândurile ironice ale avarului. Când copilul văzu că ne îndreptam spre uşă, se lipi de ea, strigând:

— Mamă, au venit nişte domni în negru care te caută!

Gobseck îl dădu pe copil la o parte ca pe un fulg şi deschise uşa. Ce privelişte se înfăţişă ochilor noştri! În cameră domnea o dezordine înfiorătoare. Cu părul vâlvoi şi cu ochii sticlind de desperare, contesa rămăsese în picioare, neştiind ce să facă, nemişcată, în mijlocul boarfelor, hârtiilor şi rufelor aruncate claie peste grămadă. De îndată ce contele îşi dăduse sufletul, soţia lui deschisese toate sertarele şi biroul; în jurul ei covorul era acoperit cu sfărâmături, câteva obiecte şi dosare fuseseră distruse, peste tot mâinile ei îndrăzneţe lăsaseră urme. Probabil că la început încercările ei fuseseră zadarnice, dar atitudinea şi frământarea ei m-au făcut să cred că până la urmă dăduse peste hârtiile misterioase.

Am aruncat o privire spre pat şi, datorită instinctului pe care îl creează practica afacerilor, am ghicit tot ce se petrecuse.

Cadavrul contelui era pe marginea patului, aproape de-a curmezişul, cu faţa întoarsă în jos spre saltea, aruncat cu tot atâta dispreţ ca şi plicurile ce zăceau pe podea; de altfel el însuşi nu mai era decât un fel de plic gol. Membrele lui uscate şi ţepene îi dădeau un aer grotesc, înfricoşător. Desigur că muribundul ascunsese actul sub pernă, pentru ca nimeni să nu se poată atinge de el atât cât va fi în viaţă. Contesa ghicise gândul bărbatului ei, gând care părea de altfel întrupat în ultimul său gest, în degetele lui crispate. Perna fusese azvârlită lângă pat şi mai purta încă forma întipărită a piciorului contesei; în faţa ei, zării un plic sigilat în mai multe locuri cu pecetea contelui. L-am ridicat repede şi din cele scrise pe el am văzut că-mi era destinat. Am privit-o îndelung pe contesă, cu asprimea pătrunzătoare a unui judecător care interoghează un acuzat.

Flăcările căminului înghiţeau hârtiile. Auzindu-ne paşii contesa le aruncase în foc, închipuindu-şi, în urma citirii primelor dispoziţii, impuse de mine în favoarea copii lor ei, că distruge un testament care-i lipsea de avere.

Conştiinţa încărcată şi teama nestăpânită pe care o simte vinovatul în clipa când făptuieşte o crimă o făcuseră să-şi piardă minţile. Prinsă asupra faptului, poate că se şi vedea pe eşafod şi simţea fierul roşu al călăului.

Aştepta gâfâind şi cu privirea rătăcită primele noastre cuvinte.

— Vai, doamnă, i-am spus eu, scoţând din cămin un petic de hârtie pe care focul nu-l atinsese, v-aţi ruinat copiii! Hârtiile acestea erau titlurile lor fie proprietate. Buzele începură să-i tremure, de parcă ar fi fost în pragul unui atac de paralizie.

— Ha! ha! izbucni Gobseck, scoţând un sunet care aducea cu scârţâitul unui sfeşnic de aramă împins pe o placă de marmură.

După o clipă, bătrânul îmi spuse calm:

— Vrei cumva s-o faci pe contesă să creadă că nu sunt proprietarul legitim al bunurilor pe care mi le-a vândut domnul conte? De aici înainte, casa asta îmi aparţine.

Dacă cineva m-ar fi lovit cu o măciucă în cap, nu m-ar fi durut mai mult şi nu aş fi fost mai uimit. Contesei nu-i scăpă privirea nehotărâtă pe care i-o aruncai cămătarului.

— Domnule, domnule! îi spuse ea, negăsind alte cuvinte.

— Ai vreun fideicomis? l-am întrebat eu.

— Poate că da!

— Vei abuza deci de crima săvârşită de doamna contesă?

— Chiar aşa.

Am ieşit din încăpere, lăsând-o pe contesă aşezată lângă patul mortului şi plângând în hohote. Gobseck veni după mine. Pe stradă, m-am despărţit de el, dar cămătarul mă ajunse din urmă şi-mi aruncă una dintre acele priviri adânci cu care scormonea el sufletele, spunându-mi cu vocea lui piţigăiată:

— Îndrăzneşti să mă judeci?

De atunci ne-am văzut foarte rar. Gobseck a închiriat casa contelui, îşi petrecea vara la conacele contelui, făcea pe boierul, clădea ferme, repara morile, drumurile şi planta arbori. Într-o zi l-am întâlnit pe una dintre aleile parcului Tuileries.

— Contesa duce o viaţă eroică, îi spusei. S-a consacrat educaţiei copiilor ei, care sunt crescuţi cum nu se poate mai bine. Fiul cel mai mare este încântător…

— Posibil.

— Dar n-ar trebui oare, am adăugat eu, să-l ajuţi pe Ernest?

— Să-l ajut pe Ernest?! exclamă Gobseck. Nu, nu! Nenorocirea este cel mai bun dascăl! Nenorocirea îl va învăţa valoarea banului, a femeilor şi a oamenilor în general. Să navigheze pe marea Parisului! Când va deveni un bun cârmaci, îi vom da pe mână un vas.

L-am părăsit fără să vreau să-mi explic înţelesul acestor cuvinte. Deşi domnul de Restaud nu ar veni niciodată să-mi ceară sfatul, deoarece mama lui l-a făcut să mă urască, m-am dus săptămâna trecută la Gobseck pentru a-i vorbi despre dragostea pe care o poartă Ernest domnişoarei Camelia şi pentru a-l îndemna să-şi îndeplinească mandatul, deoarece tânărul conte va fi în curând major.

Bătrânul cămătar căzuse de mult la pat, din pricina bolii care avea să-l răpună. A amânat răspunsul până când putea să se scoale din pat şi să se ocupe de afaceri. Desigur că nu voia să se despartă de nimic, atâta timp cât avea o cât de mică urmă de viaţă în el; nu avea alt motiv pentru a tărăgăni răspunsul. Văzând că era mult mai bolnav decât credea, mi-am prelungit vizita îndeajuns ca să pot constata progresele unei patimi pe care vârsta o transformase într-un fel de nebunie. Ca să fie singur în casă, închiriase toate încăperile, care rămâneau astfel goale. Nimic nu se schimbase în camera în care locuia. Mobila, pe care o cunoşteam de şaisprezece ani, părea că fusese păstrată sub sticlă, într-atât de neschimbată era. Bătrâna şi devotata portăreasă, măritată cu un invalid care îi lua locul în cabină când ea se urca la

cămătar, continua să fie femeie de serviciu şi om de încredere. Ea conducea pe oricine venea să-l vadă şi îndeplinea şi funcţia de soră de caritate.

Deşi era foarte slăbit, Gobseck continua să-şi primească clienţii, să-şi încaseze veniturile. Îşi simplificase într-atât afacerile, încât era de ajuns ca invalidul să-i facă o serie de comisioane în oraş, pentru ca totul să se rezolve. În momentul când s-a încheiat tratatul prin care Franţa recunoştea republica Haiti[22], Gobseck, cunoscând situaţia averilor din San-Domingo şi a coloniştilor sau a moştenitorilor legali cărora le reveneau îndemnizaţiile, a fost numit membru în comisia înfiinţată pentru a lichida drepturile lor şi a repartiza fondurile datorite de Haiti. Avu ideea genială de a înfiinţa pentru scontarea creanţelor coloniştilor sau ale moştenitorilor lor o agenţie pusă sub numele lui Werbrust şi Gigonnet, cu care împărţea beneficiile, fără să fie nevoit să contribuie la această afacere cu alt capital decât ştiinţa lui.

Agenţia aceasta era un fel de distilerie prin care treceau creanţele nepricepuţilor, ale fricoşilor sau ale persoanelor ale căror drepturi puteau fi contestate. Gobseck ştia, în calitate de lichidator, să trateze cu marii proprietari care, fie din dorinţa ele a obţine un preţ cât mai ridicat pentru drepturile lor, fie din dorinţa de a şi le vedea cât mai repede recunoscute, îi ofereau cadouri pe măsura averilor lor. În felul acesta, cadourile erau un fel de dobândă asupra sumelor pe care nu puteau să şi le însuşească; în afară de aceasta, prin agenţia lui putea pune mâna pe averi e mai mici, pe titlurile mai îndoielnice, sau pe cele ale persoanelor care preferau să primească imediat de la el o sumă cât de mică decât să aştepte s-o încaseze de la stat, fără prea mare siguranţă.

Gobseck a fost aşadar nesăţiosul şarpe boa al acestei mari afaceri. În fiecare dimineaţă primea tributurile şi le cerceta, aşa cum ar fi făcut

ministrul unui nabab înainte de a se hotărî să semneze decretul de graţiere. Gobseck primea orice: începând cu boarfele unui calic şi registrele unor tipicari, şi sfârşind cu vesela bogaţilor şi tabacherele de aur ale speculanţilor. Nimeni nu ştia ce se întâmplă cu aceste cadouri făcute bătrânului cămătar. Totul intra în camera lui, dar nimic nu ieşea.

— Pe cuvântul meu, îmi spunea portăreasa, pe care o cunoşteam de mult, eu socot că le înghite pe toate, cu toate că nu se îngraşă. E uscat şi scofâlcit cum e cucul din orologiul meu.

În sfârşit, luna trecută, Gobseck l-a trimis la mine pe invalid, care mi-a spus de îndată ce a intrat în biroul meu:

— Veniţi repede, domnule Derville, stăpânul îşi încheie socotelile, e galben ca lămâia şi arde de nerăbdare să vă vorbească; moartea l-a şi înhăţat, iar ultimul horcăit îi râcâie gâtlejul.

Când am intrat în camera muribundului, l-am surprins stând în genunchi în faţa căminului, în care deşi nu ardea niciun foc se afla un morman de cenuşă. Gobseck izbutise să se târască din pat până acolo, dar nu mai avea putere să se întoarcă, după e u în nu mai avea putere nici să geamă.

— Bunul meu prieten, i-am spus, ridicându-l şi ajutându-l să se urce în pat, ţi-e frig, de ce nu ceri să se facă focul?

— Nu mi-e frig, nu vreau foc! Simt că mă duc nu ştiu unde, băiete, urmă el privindu-mă pentru ultima oară cu ochii lui reci şi metalici, nu ştiu unde, dar plec de aici! Sufăr de *carfologie*[23], adăugă el, folosind un termen care dovedea că-şi păstrase limpezimea minţii.

— Mi s-a părut că mi-e camera plină de monede de aur şi m-am sculat să le culeg. Pe mâna cui va încăpea aurul meu? Nu-l dau guvernului; am întocmit un testament, găseşte-l, Grotius. Frumoasa olandeză avea o fiică pe care am văzut-o

nu ştiu unde, pe strada Vivienne mi se pare, într-o seară. Am auzit ca i se spune *Torpila;* e frumoasă ca o zână, caut-o, Grotius. Eşti executorul meu testamentar, ia tot ce pofteşti, mănâncă: ai să găseşti plăcinte, saci cu cafea, zahăr, linguri de aur. Dă serviciul de porţelan soţiei tale. Dar cui să-i dau diamantele? Tragi tutun pe nas, băiete? Am pachete întregi, vinde-le la Hamburg, sunt în urcare. Pe scurt, am de toate şi trebuie să părăsesc totul! Hai, taică Gobseck – se îmbărbătă el – nu fi slab, fii tu însuti.

Se ridică în capul oaselor, chipul i se zugrăvi limpede pe pernă ca şi cum ar fi fost tăiat în bronz; îşi întinse braţul uscat şi mâna osoasă pe plapumă şi o strânse ca şi cum ar fi vrut să se agaţe de ea, apoi îşi îndreptă privirile spre căminul rece ca ochiul lui metalic – şi-şi dădu duhul, perfect lucid, oferind portăresei, invalidului şi mie însumi imaginea acelor bătrâni romani stând încordaţi în spatele consulilor, pe care Lethière i-a pictat în tabloul său *Moartea copiilor lui Brutus.*

— Ia te uită ce coraj pe viteazul nostru! spuse invalidul în jargonul lui cazon.

Eu parcă mai auzeam încă înşiruirea fantastică a bogăţiilor făcută de muribund şi privirea mea, urmărind-o pe a lui, rămăsese aţintită asupra mormanului de cenuşă, de o grosime neobişnuită. Am luat vătraiul şi când l-am afundat în cenuşă, am dat peste o grămadă de aur şi argint, strânsă probabil din afacerile făcute în timpul bolii, şi pe care Gobseck nu avusese destulă putere ca s-o ascundă, sau se temuse să o trimită la bancă.

— Dă fuga la judecătorie, i-am spus invalidului, trebuie să se sigileze totul cât mai repede!

Deoarece îmi rămăseseră în minte atât ultimele cuvinte ale lui Gobseck, cât şi informaţiile pe care mi le dăduse recent portăreasa, am luat cheile încăperilor de la etajul întâi şi al doilea pentru a le cerceta.

Când am intrat în prima încăpere, am şi înţeles cuvintele lui, pe care le socotisem fără noimă. Am văzut acolo rezultatele unei zgârcenii, din care nu mai rămăsese decât acel instinct absurd, caracteristic avarilor din provincie. În camera alăturată aceleia în care murise Gobseck se găseau plăcinte putrezite, alimente de tot felul şi chiar scoici şi peşti mucegăiţi; iar feluritele miasme ale acestor alimente erau cât pe aci să mă asfixieze. Pretutindeni mişunau viermi şi gândaci. Aceste daruri primite de curând erau amestecate cu cutii de tot felul, cu lăzi ele ceai sau saci de cafea. Pe cămin, într-un castron de argint, erau câteva anunţuri despre sosirea unor mărfuri pe numele lui în portul Havre: baloturi de bumbac, lăzi cu zahăr, butoaie cu rom, diferite sorturi de cafea, culori indigo, tutun – un bazar întreg de produse coloniale!

Încăperea era ticsită de mobile, argintărie, lămpi, tablouri, vaze, cărţi, gravuri frumoase făcute sul şi diferite alte curiozităţi. Poate că nenumăratele obiecte de valoare ce se găseau aci nu erau numai daruri, ci îi rămăseseră şi ca zăloguri pentru sume neachitate. Mai erau acolo şi scrinuri cu blazoane sau cu cifru, albituri fine, arme graţioase, dar fără marcă.

Deschizând o carte, care mi se părea că nu stă la locul ei, am găsit în ea bancnote de câte o mie de franci. Am luat hotărârea să privesc în amănunţime lucrurile cele mai mici, să cercetez podelele, plafoanele, cornişele, şi chiar pereţii, pentru a găsi tot aurul de care era atât de însetat acest olandez demn de penelul lui Rembrandt.

În toată cariera mea de avocat, nu mai văzusem niciodată semnele unei asemenea zgârcenii şi ciudăţenii. Când m-am întors în odaia lui, am aflat pricina pentru care fuseseră adunate şi îngrămădite atâtea bogăţii: pe biroul cămătarului am găsit sub o casetă de scrisori o întreagă corespondenţă între Gobseck şi negustori, cărora desigur le vindea de

obicei toate darurile primite. Fie că negustorii căzuseră victime şireteniei lui, fie că Gobseck cerea un preţ prea mare pentru alimente sau pentru celelalte obiecte nicio vânzare nu fusese încă încheiată.

Gobseck nu vânduse unui anume Chevet alimentele, pentru că Chevet nu voia să le ia decât cu treizeci la sută reducere. Gobseck se încăpăţina pentru o diferenţă de câţiva franci şi între timp alimentele se alterau. Cât priveşte argintăria, Gobseck refuzase să suporte cheltuielile de transport. La cafea, nu voise să ia pe socoteala lui deşeurile. În sfârşit, fiecare obiect cm un prilej de discuţii, care dovedeau la Gobseck primele semne ale copilăriei, ale încăpăţânării inexplicabile, la care ajung toţi bătrânii, când vreo pasiune puternică supravieţuieşte inteligenţei lor.

M-am întrebat ceea ce se întrebase el însuşi:

— Ale cui vor fi toate bogăţiile astea?… Gândindu-mă la indicaţia atât de ciudată pe care mi-a dat-o asupra singurei sale moştenitoare, mă văd nevoit să scormonesc prin toate casele suspecte din Paris, ca să arunc în braţele vreunei femei uşoare o avere uriaşă. Dar umilinţele toate, trebuie să ştiţi că, în baza unor acte perfect valabile, contele Ernest de Restaud va fi, peste câteva zile, în posesia unei averi care-i va îngădui să se însoare cu domnişoara Camelia, lăsând totodată contesei de Restaud, mama sa, fratelui şi surorii sale, o avere bunicică.

— Dragă domnule Derville, ne vom mai gândi la toate astea, răspunse doamna de Grandlieu. Domnul Ernest trebuie să fie într-adevăr foarte bogat pentru a obţine ca mama lui să fie primită într-o familie nobilă. E drept că s-ar putea să nu fie nevoie ca scumpa mea Camelia să-şi vadă soacra.

— Doamna de Beauséant o primea pe doamna de Restaud, spuse bătrânul unchi.

— O, dar numai la sindrofii! răspunse vicontesa.

Paris, ianuarie 1830

Sfârşit.

{1} *O fostă domnişoară Goriot* – în romanul lui Balzac, *Moş Goriot* (1834), fetele acestuia – dintre care una este tocmai soţia contelui de Restaud – sunt nerecunoscătoare faţă de el; aşadar, Balzac avea în minte subiectul lui *Moş Goriot* în momentul când scria *Gobseck* (1830); este un exemplu de felul cum Balzac se gândea la mai multe romane deodată şi-şi vedea personajele în mişcare.

{2} *Saint-Germain* – cartier din Paris, locuit de familiile nobile.

{3} *Chaussée d'Antin* – cartier al familiilor parvenite de bancheri.

{4} *Talleyrand (Charles Maurice de)* – diplomat şi om politic fără scrupule (1754—1838).

{5} *Metzu* sau *Metsu (Gabriel)* – pictor olandez, excelând în scene de interior (1620—1667).

{6} *Fontenelle (Bernard Le Bovier de)* – scriitor francez, cunoscut atât pentru operele sale de popularizare a ştiinţei, cât şi pentru excepţionala sa longevitate (1657—1757).

{7} *Lally, Kergarouët, Estaing, Suffren, Portenduère, Cornwallis, Hastings, Tippo Saeb* – nume de guvernatori în colonii şi ofiţeri de marină – în general reale. *Lally (Thomas-Arthur de)* a fost guvernator general al Indiilor franceze (1702—1766); *Estaing (Henri d')* a fost amiral şi a luptat contra englezilor în India şi în America *(1729 —1794): Suffren* a combătut şi el pe englezi în India, în secolul al XVIII-lea: *Hastings (Warren)* a fost guvernator al Indiilor engleze (1732—1818): *Tippo Saeb (sau Sahih)*, nabab indian, a ţinut piept englezilor tot în secolul al XVIII-lea; iar *Kergarouët* şi *Portenduère* sunt personaje din alte povestiri ale lui Balzac.

{8} *Saint-Thomas* – insulă în Antile.

{9} *Concordat* – în sens comercial, concordatul este o înţelegere între un negustor falit şi majoritatea creditorilor lui.

{10} *Turbanul... de madras* – turbanul era la modă printre femeile elegante în jurul lui 1830; deseori el era făcut din madras, stofă subţire de mătase şi bumbac, numită astfel după localitatea Madras, din India, unde a fost fabricată pentru prima dată.

{11} *O herodiadă* – soţia lui Herod Filip şi, apoi a fratelui acestuia, Herod Antipas, primul rege al Iudeei, al doilea tetrarc al Galileei şi judecător al lui Iisus. Când, la ordinul lui, a fost decapitat sfântul Ioan Botezătorul, Herodiada a trimis pe, fiica ei Salomeea să ceară capul celui ucis; – scena a fost deseori reprezentată de pictori.

{12} *Leonardo da Vinci* – om de ştiinţă şi mare artist, Leonardo da Vinci s-a născut lângă Florenţa şi a murit în Franţa (1452-1519); a fost pictor, sculptor, arhitect, inginer, muzician şi scriitor. Ca pictor, a rămas cunoscut mai ales prin portretul *Giocondei (Mona Lisa)* şi prin tablouri şi fresce cu subiecte religioase (de ex. *Cina cea de taină).*

{13} *Scena domnului Dimanche* – celebra scenă din comedia *Don Juan* a lui Molière (actul IV, scena 3), în care Don Juan, neavând cu ce-şi plăti creditorul, pe domnul Dimanche, îl măguleşte, cerându-i veşti despre familie, purtându-se cu el extrem de amabil şi reuşind astfel să-l expedieze repede fără să-i dea niciun ban.

{14} *Mirabeau (Honoré-Gabriel)* – om politic şi orator din vremea revoluţiei burgheze de la 1789.

{15} *Vergniaud (Pierre-Victurnien)* – orator girondin din timpul revoluţiei din 1739—1794.

{16} *Grotius* – renumit jurisconsult olandez (1583—1645); Gobseck îl numeşte aşa pe tânărul avocat Derville cu ironie afectuoasă.

{17} *Horn (contele de)*, *Fouquier-Tinville, Coignard* – au avut cu toţii un sfârşit tragic: *Horn,* om politic suedez, a participat la complotul împotriva regelui Gustav al III-lea, al cărui favorit fusese şi a fost condamnat la exil perpetuu; *Fouquier-Tinville,* acuzator public în timpul dictaturii iacobine, a fost executat în timpul reacţiunii termidoriene; *Coignard (Pierre)* începând ca hoţ, a ajuns sub nume fals, ofiţer superior sub Ludovic al XVIII-lea şi apoi, fiind demascat în 1819, a sfârşit în ocnă.

{18} *Sfânta inchiziţie* – „sfânta" inchiziţie este instituţia catolică de represiune, care a exterminat zeci de mii de oameni, printre care mulţi oameni de valoare, acuzaţi de „vrăjitorie", sau de erezie; acest tribunal special a fost organizat în secolul at XIII-lea şi a făcut numeroase victime, mai ales în Italia şi în Spania; rolul de sprijin al forţelor reacţionare pe care l-a avut inchiziţia a fost verificat în timpul Restauraţiei din Franţa, când inchiziţia a fost reînfiinţată în plin secol al XIX-lea, pentru a susţine monarhia care avea tendinţe de absolutism.

{19} *Ego sum papa* – eu sunt papa, cu alte cuvinte, eu sunt cel mai puternic, eu sunt stăpânul.

{20} *Richelieu* (ducele de) – fiind vorba de un duce de Richelieu, „răposat de curând", cel în cauză în *Gobseck* este Armand

Emmanuel de Richelieu, ministru al lui Ludovic al XVIII-lea (1766—1822).

{21} *Fideicomis* – moştenire lăsată prin testament unei persoane de încredere, care trebuie să o remită alteia.

{22} *Tratatul prin care Franţa recunoştea republica Haiti* – fosta posesiune franceză, în parte din 1697 şi în întregime din 1795. În 1804, insula Haiti devine republică independentă.

{23} *Carfologie* – în greceşte *carfaleos* înseamnă, „uscat”, „alterat": Gobseck formează, desigur, de la acest cuvânt numele bolii care-l măcina.

Table of Contents

{1} 76
{2} 76
{3} 76
{4} 76
{5} 76
{6} 76
{7} 76
{8} 76
{9} 76
{10} 76
{11} 76
{12} 77
{13} 77
{14} 77
{15} 77
{16} 77
{17} 77
{18} 77
{19} 77
{20} 77
{21} 78
{22} 78
{23} 78